

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Alfred Wassard

KØBENHAVN mellem Søerne og Amaliehaven

HERNOV

VED SUND OG BÆLT

KØBENHAVN
mellem Søerne og Amaliehaven

af Alfred Wassard

HERNOV

Alfred Wassard
København mellem Søerne og Amaliehaven
Serien *Ved Sund og Bælt*

Redaktion: Erik Wassard
Typografi: Erik Ellegaard Frederiksen IDD

Bogen er sat med 10 punkt Times hos
Special-Trykkeriet Viborg a-s,
der ligeledes har forestået trykningen

© copyright Alfred Wassard og Hernovs Forlag, København 1984

ISBN 87-7215-261-3

I samme serie udkom tidligere:
Erik Wassard: Vestvolden. Fra Fæstning til Naturpark
E. Laumann Jørgensen: Vestskoven. Et Landskab under Forvandling
Alfred Wassard: Københavns ældste Kærne
E. Laumann Jørgensen: Harreskovene, Ryget og Nørreskoven

Bogens billeder er blandt andet lånt hos eller udført af:

Aero
Aerodan Luftfoto
Jørgen Gregersen
Karl Høver
Steen Jacobsen
Kristeligt Dagblad
Københavns Bymuseum
Christen Købke
Gregers Nielsen
Tage Nielsen
Nordisk Pressefoto
Stadsingeniørens Direktorat
Statens Museum for Kunst
Leif Tuxen
Alfred Wassard

Indholdsfortegnelse

Introduktion 6
Kort over det indre København 6
Forord 7

Christian d. 4. gjorde København større 9
Fugl Fønix i Fredericiagade 11
Citadellet Frederikshavn – enevoldskongens fæstning 13
Den lange Linie og nogle af monumenterne der 15
Amalienborg i Frederiksstaden 19
Øjet frydes på Sankt Annæ Plads 22
Der rider en Konge 24
Den fine ende af Amaliegade 26
Hele og halve »tvilling-huse« 29
Lauritz de Thurah har sat sine spor 31
En ridset rude 34
Harsdorff og Hallander i Amaliegades nordende 36
De florissante tiders kaj med Amaliehaven 38
Hvorfor hedder dette sted »Kvæsthusbroen«? 42
Bredgade er Palæernes gade 44
Kirken, Struensee kunne undvære 47
Landsretten i Operahus 48
Alexander Newski, Sankt Ansgar og Frederiks Hospital 50
Havhestebrønden 53
Huset med de mange søjler 54
Håndarbejde i gamle hestestalde 56
Fru Dannemand – Estrup – Vanførehjemmet 58
Vindt og skævt – og stadig smukt 60
Klassicismens små perler i Kongens Have 61
Symbolisme på husmuren 63
Kolera væltede voldene 65
»Vandtrappen« fra Israels Plads til Ørstedsparken 67
Island havde både konge og præsident 68
Dengang de drog af sted 70
»Den Krands, som Fædrelandet gav« 72
»Søerne« og »Kartoffelrækkerne« 74
Som ved Seinen 76
Den lille kirke på det yderste hjørne 77
Københavns fattiggård lå på Frederiksberg 79
Ved den usynlige ås bredder 81
»Paa Dammen fjerne Vogter gaar.« 83

Stikordsregister 84

Introduktion

Med udgivelsen af Alfred Wassards *København mellem Søerne og Amaliehaven* runder serien *Ved Sund og Bælt* de fem bind.

I de øvrige bind har vi besøgt nogle af skovene og de grønne stræk i det storkøbenhavnske område, ligesom vi har opholdt os i Københavns ældste kærne.

Denne gang vandrer vi i det København, der strækker sig mellem Søerne og Havneløbet. Alfred Wassard viser os kyndigt rundt mellem og bag barokkens, rokokoens og klassicismens facader i vor gamle hovedstad.

Redaktionen håber, at den med serien har udstyret læserne med en nøgle, der kan lukke op for historien – og historierne – der gemmer sig i den natur og kultur, som omgiver os til daglig, men som vi måske ikke altid er lige opmærksomme på.

God fornøjelse.

Samtidig ønsker redaktionen at takke alle, der har været behjælpelige med råd, vejledning og indsamling af billeder.

Erik Wassard
redaktør

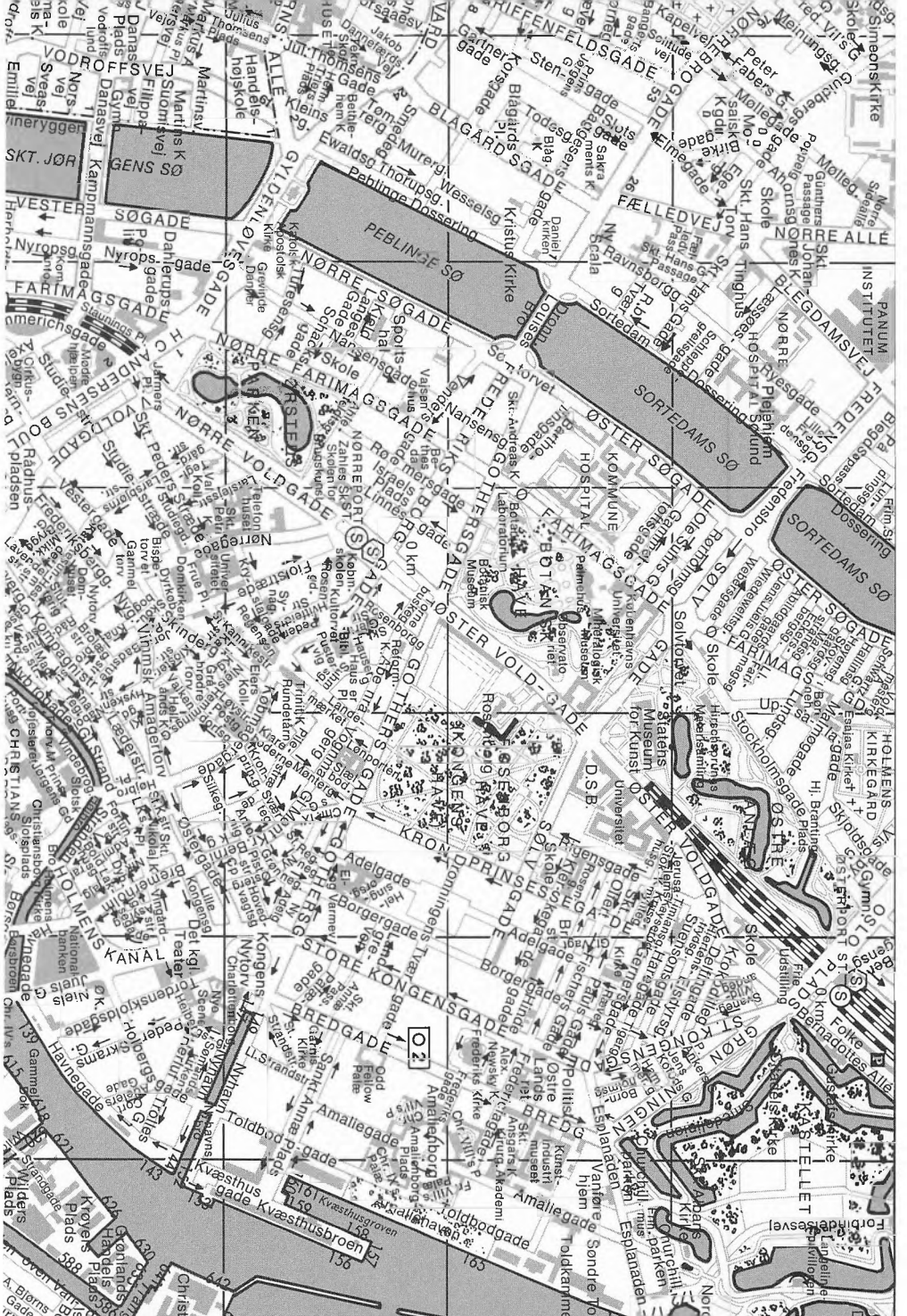
VODROFFSVEJ
SKT. JØRGENS SØ
NØRRE SØGADE
NØRRE FARIMAGSGADE
NØRRE VOLDGADE
ØSTER VOLDGADE
PEBLINGE SØ
NØRRE ALLE
ØSTER SØGADE
SORTEDAMS SØ
FÆLLEDVEJ
BLÅGÅRDSGADE
FREDERIKSBORGGADE
KRONPRINSESSEGADE
KRONPRINSESSEGADE
STORE KONGENSGADE
HOLMENS KANAL
GOTHERSGADE
ØSTER VOLDGADE
Statens Museum for Kunst
Universitet
Rundetårn
Trinitatis Kirke
Nikolaj Kirke
Det kgl. Teater
Amaliehaven
Amalienborg
Frederiks Kirke
Marmorkirken
Kvæsthusbroen
Toldbodgade
Langelinie
Esplanaden
Churchill Parken
Frihedsmuseet
Gefion Springvandet
Den Lille Havfrue
Nordre Toldbod
Nordre Frihavn
Nordre Toldbod
Nordre Frihavn
Nordre Toldbod
Nordre Frihavn

Kort over det indre København
– mellem Søerne og Amaliehaven
Copyright KRAK 1984

Forord

I min bog *Københavns ældste Kærne* fortalte jeg i nogle korte kapitler om den del af det nuværende København, som ligger inden for den ring af gader, der løber omkring byens ældste kærne, Absalons by.

Bogen var ment som en vejledning for folk, der har lyst til at gå tur i byen og se på dens huse og mindesmærker, og det har glædet mig, at så mange har anskaffet den og brugt den som guide.

Nu følger jeg den op med en tilsvarende bog om den del af København, som ligger nord og øst for denne kærne og mellem Søerne og Amaliehaven, herunder Ny-København og Frederiksstaden, og jeg håber, at også mange vil få glæde af at gå tur med denne bog i hånden.

Alfred Wassard

Christian d. 4. gjorde København større

Kong Christian d. 4. udvidede København både mod nord og mod øst. Mod øst grundlagde han Christianshavn ude i vandet som en kanalby efter hollandsk mønster, og mod nord flyttede han volden helt frem til Kastellet.

Allerede i 1606 købte han grunde uden for biskop Absalons Østervold, der lå, hvor nu Gothersgade ligger. Her anlagde han Kongens Have og begyndte opførelsen af et »sommerslot«, Rosenborg, som efterhånden fik den skikkelse, vi nu kender. Det blev som andre herregårde på den tid omgivet med egne volde, bastioner og voldgrave, en hel lille fæstning, men nok ikke meget værd som forsvarsværk.

Selv om kongens residens var Københavns Slot på Slotsholmen med Blåtårn, var Rosenborg hans yndlingsopholdssted, hvor han døde i februar 1648, da han forlangte at tilbringe sine allersidste dage der. I dag er Rosenborg Slot med sine mange minder om hans tid et stærkt besøgt museum.

Da Christian d. 4. beordrede Københavns område udvidet mod nord, kom lystslottet og slotshaven automatisk til at ligge inden for den nye Østervold som en del af det Ny-København, der betød en fordobling af byens areal. Det var kongens idé at lægge et stort nyt kvarter med kanaler og flotte gader op mod det senere Kastel og med en stor central plads, kaldet »Oktogonen«, der skulle ligge midt i den nye bydel med brede veje udstrålende fra dette centrum bl.a. op til de sømandsboliger, som han byggede i den nordøstlige ende af kvarteret nær den nye Østerport.

Nyboder er faktisk den eneste del af Christian d. 4.s planer om Ny-København, der nåede at blive gennemført før hans død. Hans påtænkte centrale plads i denne bydel blev aldrig til noget. Den samme skæbne ramte planen om en statelig kirke »Sankt Annæ Rotunda«, som skulle have ligget, hvor nu Danmarks tekniske Højskoles bygninger ligger ved Øster Voldgade. Opførelsen af denne kirke begyndte i 1640, men gik i stå få år senere på grund af pengemangel. I 1660 blev kirken endelig opgivet, og kongen, nu Frederik d. 3., tillod borgerne at hente sten fra kirken.

På den del af Sankt Annæ Rotundas grund, som lå ud mod Rigensgade, har der i tidernes løb ligget vekslende statsinstitutioner, heriblandt fra 1816 til 1928 Garnisonssygehuset, der af københavnerne blev kaldt »Grødslottet« og nu rummer kontorer for forsvaret og hjemmeværnet. Til erindring om indretningen af hospitalet i de regelmæssige grå murstensfløje er der mod Rigensgade opsat en indskriftstavle, og i en niche på gårdsiden over hovedporten fra gaden sidder en buste af kong Frederik d. 6. (»Vi alene vide!«) udført i 1817 af H.E. Freund.

Rosenborg Slot var Christian d. 4.s yndlingsopholdssted, hvor han døde i februar 1648, da han forlangte at tilbringe sine allersidste dage der.

H. E. Freunds buste af Frederik d. 6. er anbragt mellem to fasces på gårdsiden over hovedporten til det tidligere Garnisonssygehus i Rigensgade.

På hjørnet af Øster Voldgade og Sølvgade har DSB siden 1928 haft kontorer i de store bygninger, som før hed »Sølvgades Kaserne«. De er bygget 1765-71 til brug for Danske og Norske Livregiment efter tegninger, udarbejdet af franskmanden N.H. Jardin. Før den tid var soldaterne indkvarteret i private hjem.

Selv om de fleste af os københavnere vel nok altid blot har betragtet dette bygningsværk som en stor tung kolos, må vi gå forbi det med ærefrygt, fordi det af arkitekturhistorikere anses for et grundlæggende værk i hævdvunden barokstil, men med spor af den klassicisme, som Jardin bragte med hertil fra Frankrig. Tydeligst bemærkes dette i den monumentale portal, der forbinder de to fløje på gadehjørnet, og i de høje slutsten over dørene.

I 1765-71 lod kong Frederik d. 5. på Sankt Annæ Kirkegård ved Østervold – nu hjørnet af Øster Voldgade og Sølvgade – opføre en kaserne for Danske og Norske Livregiment. Planerne blev udarbejdet af den franske arkitekt N. H. Jardin. De to symmetriske, monumentale kasernebygninger danner et dobbelt F til glæde for bygherren. Bygningerne rummer siden 1928 hovedkontor for DSB.

Fugl Fønix i Fredericiagade

Det meste af Ny-København mellem Gothersgade og Kastellet er bygget i det 17. århundrede. Det startede i kong Christian d. 4.s tid, da han lod udarbejde forskellige udkast til byplaner.

Så travlt havde kongen med at komme i gang med byggeriet, at han allerede i 1631, før planen for det nye kvarter var færdig, begyndte på opførelsen af den enestående marineby Nyboder. Af hans eget byggeri her er i dag kun een eneste længe tilbage, nemlig den en-etages stok ved Sankt Pauls Gade. Her ligger det lille museum »Nyboders Mindestuer«, der giver et levende indtryk af, under hvor små forhold de ofte børnerige sømandsfamilier dengang levede.

I de første huse var lejlighederne ikke på mere end 34 m^2 inclusive loftsrum. Der var een stor og een lille stue samt et køkken, man var fælles med naboen om. Det var derfor heller ikke ualmindeligt, at de voksne om natten måtte sidde og sove på stole, og at småbørnene lå i kommodeskufferne.

Alligevel var Nyboder et stort fremskridt i boligbyggeriets historie. Husene blev lagt i snorlige rækker med brede, lyse brostensbelagte gader mellem stokkene, der lå to og to sammen med gode åbne haver imellem sig.

»Nyboders Mindestuer« i Christian d. 4.s en-etages husrække på hjørnet af Sankt Pauls Gade og Sankt Pauls Plads, den eneste rest af Christian d. 4.s egne, oprindelige »nye boder«.

I de siden Christian d. 4.s tid forløbne mere end 300 år er i flere omgange nye blokke tilbygget, dog med to etager, f.eks. de nordlige husræk-

Som Fugl Fønix af asken har disse huse på hjørnet af Rigensgade og Fredericiagade rejst sig efter arkitekt Erik Møllers restaurering.

ker, der nu er fredet og restaureret. Men en del af de små rækkehuse, også fra senere kongers tid, er nu forsvundet.

Når det er sket, skyldes det myndighedernes vaklende holdning til, om bydelen skulle bevares eller nedrives for at give plads til højere etagebyggeri med flere boliger. Allerede for mere end 100 år siden rykkede store lejekaserner skånselsløst ind mellem de gamle, lave huse og slog skår i miljøet, og f.eks. solgtes nogle af husene til nedrivning, for at Kronprinsessegade kunne blive forlænget som færdselsåre fra Klerkegade helt frem til Vilh. Bissens statue af bygherren Christian d. 4. ved Øster Voldgades nordende.

Meningerne om Nyboders værdi var i mange år stærkt delte. Så sent som i 1930 udtalte vor store digter Johs. V. Jensen f.eks.:

»Hvad skåner man disse sure, gamle ubeboelige huse for? Om man fredede et eneste af dem, var det mere end nok. Resten af Christian d. 4.s slaveby burde man rive ned og opføre et moderne kvarter på grunden.«

Men stemningen vendte, og bydelen blev fredet. De mennesker, der i dag bor i Nyboder, har betydelig bedre plads end de første beboere på Christian d. 4.s tid, men for at få en lejlighed her skal man stadig kunne påberåbe sig at være en efterkommer af »Holmens faste stok«.

Også vest for Kronprinsessegade ligger en samling rækkehuse, men af en noget anden karakter. Det er de af Arbejdernes Byggeforening i 1865 opførte små pyntelige to-etagers huse i Krusemyntegade. De er malet med stærke, varierende farver, de har stokroser op ad murene og små træer på fortovet, og de har armlygter på husene og på et af dem min sandten et rensdyrgevir over døren og elgtakker over vinduerne. Malerisk, men måske lidt for vidt drevet i sin tilstræbte idyl.

Mere nutidige er de huse længere nord på og syd på mellem Kronprinsessegade og Rigensgade, hvor Erik Møllers tegnestue i de sidste 10-15 år har restaureret eller nyopført et helt kvarter af smukke huse, der står godt til Nyboder.

Særligt værd at bemærke er de prægtige bygninger, som samme arkitekt har gennemrestaureret i Fredericiagade 84-94 og Olfert Fischers Gade 57-61, der oprindelig er bygget omkring år 1700. I mange år blev de nedslidt, fordi man regnede med, at de skulle nedrives til fordel for opførelsen af Danmarks tekniske Højskoles udvidelse. Efter at dette var opgivet, besluttedes det at restaurere bebyggelsen, og det er sket, så man godt kan sige, at disse huse har rejst sig som Fugl Fønix af asken.

Sammenligner man billeder af disse huse fra den sidste tid før 1980 og nu, vil man se, at det virkelig kan lade sig gøre at skabe skønhedsåbenbaringer af gamle rottereder.

Citadellet Frederikshavn – enevoldskongens fæstning

»Københavns anden grundlægger« har man kaldt Christian d. 4., bl.a. fordi han besluttede at udvide byen med arealerne nord for Absalons Østervold, der indtil da lå omtrent, hvor Gothersgade ligger fra Nørrevold til Kongens Nytorv. Kongen satte omkring år 1630 arkitekter og ingeniører i gang med planer om at bygge det såkaldte Nye København og en ny Øster Vold i forlængelse af Nørrevold helt ud til vandet mod nordøst og slut-

I 1663 blev »Sjællandsporten« til »Citadellet Frederikshavn« åbnet af kong Frederik d. 3., hvis buste smykker det øverste af porten.

Det øverste af »Sjællandsporten« ind til Kastellet med Frederik d. 3.s buste og monogram samt årstallet for Kastellets indvielse.

tende med et fort, det nuværende Kastellet.

Det blev ikke Christian d. 4. selv, der fik gennemført dette. Sønnen, Frederik d. 3., vor første enevoldskonge (Jeg vil dø i min rede), måtte fuldende værket, og Kastellet bærer derfor også hans navn: »Citadellet Frederikshavn«. Det blev bygget 1662-63 under ledelse af den hollandske ingeniør Henrik Ruse, der senere blev adlet som baron Rysensteen. Over porten fra bysiden ind mod kastellet, »Sjællandsporten« også kaldet »Kongeporten« ser man øverst oppe en buste af den lærde Frederik d. 3.

I den anden ende af Kastellet ligger »Norgesporten«. Det var den, der den 9. april 1940 blev sprængt med et brag, der vækkede hele Østerbros befolkning tidligt om morgenen, da de tyske besættelsestropper var blevet landsat på anlægsbroen ved Langeliniekajen og straks trængte ind i Kastellet.

I mange år var det en rigtig kaserne, og endnu i mine drengeår var der hver søndag militærmusik foran hovedvagten ved Sjællandsporten. Den nuværende kommandant har efter nogle års pause genindført de yndede koncerter, der dog nu finder sted på den centrale plads mellem de to store gule bygninger: Kirken og Kommandantboligen.

Kastellet blev anlagt som et led i Københavns befæstning, men onde tunger ville vide, at det ikke mindst var indrettet som et tilflugtssted for kongen, hvis borgerne skulle pønse på oprør mod enevoldsherskeren.

Oprindelig var det faktisk også meningen, at der skulle ligge et slot i fæstningen, nemlig på det sted, hvor det endte med, at kirken blev lagt. Og Kastellet fik stærke bastioner ikke mindst mod landsiden.

Kastellet blev heldigvis opretholdt, da Københavns volde i øvrigt blev sløjfet i sidste halvdel af forrige århundrede. Det blev dog slemt skamferet, da man lagde en jernbanelinie ind igennem det for at forbinde Toldboden med Frihavnen. Og gennem en

lang årrække har det været meget forsømt.

Nu er det fint restaureret og er en fryd for øjet for den, der aflægger et besøg i de gamle gader mellem militærets smukke røde bygninger med de morsomme navne: Generalstok, Svanestok, Elefantstok osv.

Og så er der det gode ved det, at enhver er velkommen til at spadsere igennem Kastellet og rundt på de dejlige volde og bastioner. På den ydre vold løber »Smedelinien«, der har sit navn efter det »Smedehus«, der endnu ligger på »Falsters Contregarde« lige ved Bredgade og Grønningen.

På »Kongens Bastion« over kirken knejser den dag i dag en af de gamle møller til minde om den tid, da Kastellet selv malede sit mel til garnisonens forbrug.

Den lange Linie og nogle af monumenterne der

Hvor ofte har vi ikke talt om »Langelinie« eller spadseret der, uden at vi har gjort os klart, hvorfor anlægget bærer dette navn?

Mange regner måske med, at det er den lange, nordligste strækning uden om Frihavnen, der kaldes Langelinie, den hvor man kan køre ud med sin bil

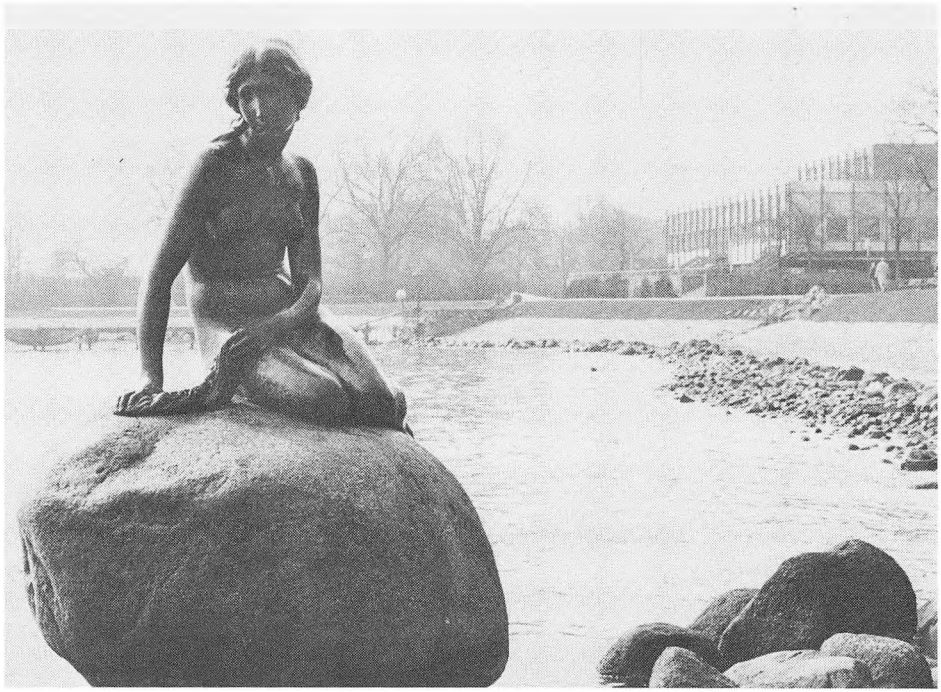

Danmarks berømteste skulptur, billedhuggeren Edvard Eriksens verdenskendte »Den lille Havfrue« blev opstillet i 1913 på Langelinie som en gave til København fra brygger Carl Jacobsen.

Københavns største monument, Anders Bundgaards imposante »Gefionspringvand« fra 1908. Gudinden Gefion lader sine fire sønner omskabt til okser pløje Sjælland ud af Sveriges jord.

og holde helt ude ved den kaj, hvor der ofte er besøg af fremmede krigsfartøjer eller turistlinere.

Men det er ikke rigtigt. Langelinie er navnet på den meget yndede ret korte promenade, der ligger lige øst for kastellet med Langeliniepavillonen og »Den lille Havfrue« som de store trækplastre.

Den yderste strækning ud for Frihavnen er først anlagt, da denne særlige havn blev bygget i 1895.

Langelinie derimod øst for Kastellet stammer helt tilbage fra Christian d. 4.s tid, da hans ingeniører tegnede de første udkast til Kastellet. Ordet »Langelinie« hænger sammen med, at der som forarbejder til Kastellet allerførst blev anlagt en række korte dæmninger ud i vandet vinkelret på kysten og på deres yderender en anden dæmning, der forbandt dem parallelt med kysten. Den hed »den lange dæmning«.

Kastellet blev med andre ord bygget delvis ude i vandet, ganske som flere andre dele af København er blevet det, herunder dele af Christianshavn og hele kvarteret om Frederiksholms kanal syd for Christiansborg Slot.

Den »lange dæmning« er blevet til den fine promenade, som man siden 1848 har haft fri adgang til uden om Kastelsgraven, og heraf kommer det altså, at denne forholdsvis korte strækning hedder »Langelinie.«

Efterhånden er Langelinieparken blevet smykket med mange monumenter af meget forskellig art.

Mest markant er »Gefionspringvandet«, der er udført af billedhuggeren Anders Bundgaard og stod færdigt i 1908 på rampen fra Esplanaden op til Langelinieparken.

Det forestiller gudinden Gefion, som pløjer øen Sjælland ud af Sveriges jord. Ifølge et sagn fra Oldtiden tilbød den svenske konge Gylfe hende, at hun kunne få så meget land, som hun kunne ompløje med fire oksers hjælp på en dag og en nat. Hun var jo gudinde, så det var en smal sag for hende at klare den opgave. Hun

omskabte sine fire jættestærke sønner til okser, som hun spændte for en plov, og da morgenen kom, kastede hun sit stykke land ud i havet, og se: Der lå så Sjælland, og i Sverige var der tilbage et hul, som nu er en sø, Vänern, der i omrids ser ud som Sjælland.

Lidt længere oppe står den nyeste statue på Langelinie, det smukke værk, som billedhuggeren Knud Nellemose har skabt, forestillende kong Frederik d. 9. i admiralsuniform. Fra sin plads skuer han ned på den modtagelseskaj med de to pavilloner, hvor han som kronprins i 1935 steg i land med sin brud, prinsesse Ingrid, da han bragte hende til hendes nye fædreland efter deres bryllup i Stockholm.

Statuen blev rejst i 1982 og giver et værdigt billede af den ranke konge, vi lærte at kende i hans regeringsår 1947-72.

Vi skal ikke stoppe ved alle de mange monumenter, som Langelinieparken er så rigt forsynet med, men vi kan naturligvis ikke undlade at nævne »Den lille Havfrue«, der vel nok er den mest berømte. Hun er så berømt, at der findes kopier af hende i hele og halve størrelser i mange af verdens storbyer, men alligevel kan en udlænding dårligt sætte sine fødder i København uden at tage ud for at se

Sømandskongen Frederik d. 9. ser ned på Toldboden, hvor han i 1935 steg i land med sin brud, Ingrid.

hende og helst lade sig fotografere sammen med hende. Da hendes hoved blev savet af i 1964, stævnede verdenspressen hertil for at overvære afsløringen af det nye hoved, og i tusindvis af breve indgik til Københavns rådhus fra børn og skolelærere fra hele kloden, der ønskede at få et billede af hende.

Og da et par knægte under en druktur i 1984 fik den idé at skære hendes ene arm af, var det en galaforestilling for fotografer og et tusindtalligt, internationalt publikum, da kranen »Herkules« løftede hende og hendes sten og transporterede hende det første stykke af vejen til den broncestøber, der skulle sætte armen på hende igen.

Et særlig gribende monument, som vist nok ikke ret mange kender eller lægger mærke til, er mindestenen for de tre Grønlandsforskere Mylius Erichsen, Brøndlund og Høegh-Hagen, der står på ydersiden af Lystbådehavnen med front mod Havneindsejlingen. De satte livet til under Danmarksekspeditionen i året 1907.

Man kan ikke uden bevægelse læse indskriften på bagsiden af denne store sten, der fortæller det sidste, som grønlænderen Johan Brøndlund

skrev, før han udåndede efter at have søgt at slæbe sig frem til frelsen efter de tre mænds tapre forsøg på at udforske det nordøstlige Grønland gennem indlandsisen.

Ved Brøndlunds lig lå, da man året efter fandt ham, hans sidste optegnelser, hvori han med sine forfrosne fingre den sidste dag i sit liv havde skrevet:

»Omkom 79 fjorden efter forsøg hjemrejse over indlandsisen i november måned. Jeg kommer hertil i aftagende måneskin og kunde ikke videre af forfrosninger i fødderne og af mørket.

Andres lig findes midt i fjorden foran bræ (omtrent 2 ½ mil).

Hagen døde 15. november og Mylius omtrent 10 dage efter.«

På forsiden af monumentet, der er udført af Kai Nielsen og rejst i 1912, ser man de tre forskere stride sig frem skubbende til deres slæde, der blev trukket af de hunde, som mændene måtte slagte og spise, da al anden føde var sluppet op. Mylius Erichsens og Høegh-Hagens lig blev aldrig fundet.

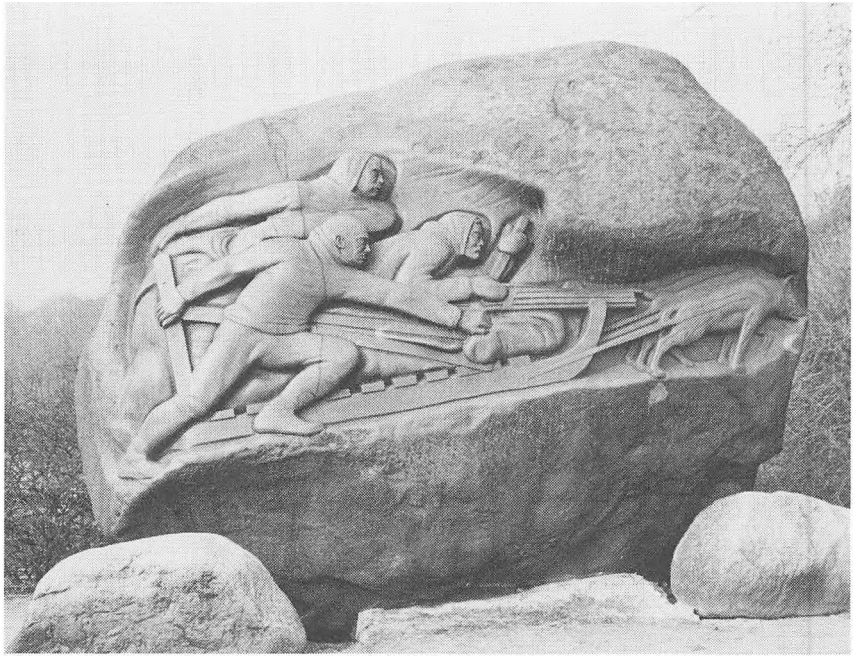

For- og bagside af Kaj Nielsens gribende monument over de tre grønlandsforskere, der i 1907 omkom i Nordøstgrønland.

Amalienborg i Frederiksstaden

Den nye Østervold, der blev anlagt i sidste halvdel af det 17. århundrede, fordoblede Københavns arealer indenfor voldene. Ny-København kunne bygges, men foreløbig lå store dele af det enorme areal ubenyttet hen. I den nordvestlige del havde Christian d. 4. opført Nyboder og Rosenborg Slot og anlagt Kongens Have omkring slottet.

Hans svigerdatter, Frederik d. 3.s dronning Sophie Amalie, fik nu den idé, at der også kunne bygges et lystslot i den østlige del af Ny-København. Hun lod i 1667-73 et slot ved navn Sophie-Amalienborg bygge med en have, kaldet Dronningens Have. Slottet og haven lå, hvor nu Frederiksstaden med Amalienborg Slot ligger mellem Store Kongensgade og Havnepromenaden på den ene led og mellem Sankt Annæ Plads og Esplanaden på den anden led.

Dronningens slot skulle kun få en kort levetid og fik et tragisk endeligt.

Da hendes søn, Christian d. 5. i 1689 ville fejre sin 43 års fødselsdag med en stor fest, lod han nord for slottet Sophie-Amalienborg opføre en interimistisk operabygning af træ, oplyst af 800 olielamper. Og da den flot-

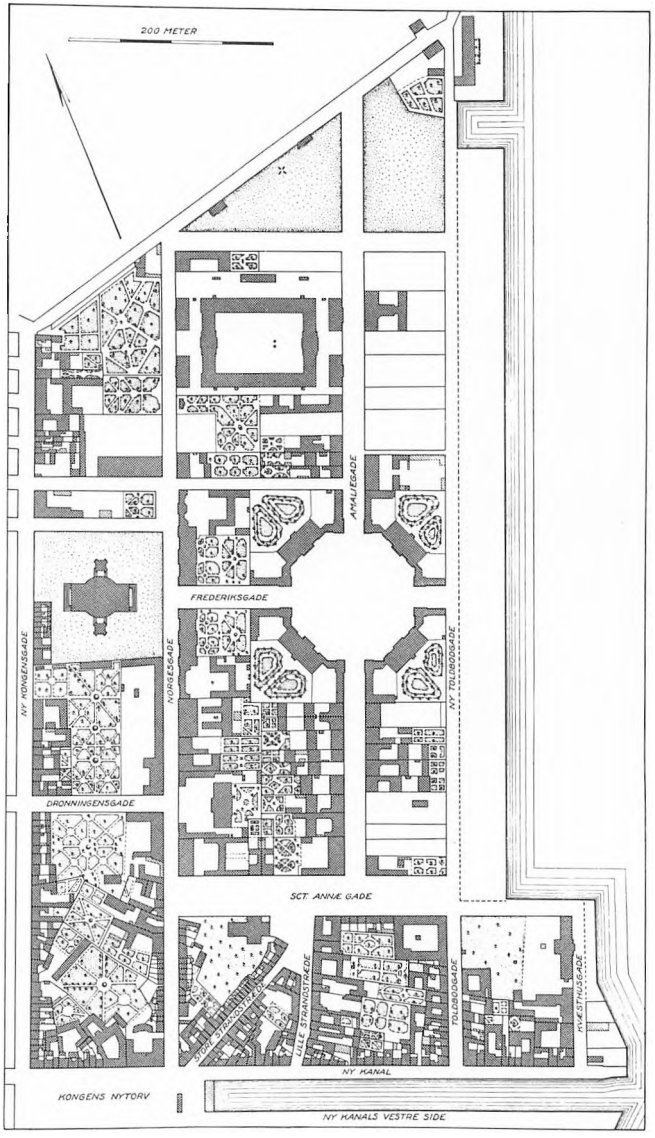

Amalienborg-kvarteret i 1757 (1:5000). Læg mærke til de mange store haver. Efter Geddes kort (i »København fra Bispetid til Borgertid«, 1947).

Salys fornemme rytterstatue af kong Frederik d. 5. på den stilrene Amalienborg Slotsplads.

te festforestilling blev gentaget dagen efter kongens fødselsdag, eksploderede en af lamperne med det resultat, at slottet og teaterbygningen gik op i luer. 180 mennesker omkom, og siden lå Dronningens Have med slotsruinerne ubenyttet og trist hen, indtil kong Frederik d. 5. ca. 60 år senere fik den idé at fejre den oldenborgske kongestammes 300 års jubilæum i 1748 ved at lade opføre en ny, elegant bydel, der skulle bære hans navn. Som centrum skulle der anlægges en stor plads med fire adelspalæer og i midten rejses en statue af kongen selv som et evigt minde om kongeslægten.

Og nu troner kong Frederik d. 5. i klassisk klædebon højt til hest midt på slotspladsen. Statuen er skabt af den franske billedhugger J.J. Saly og er en af de ypperste rytterstatuer i Europa.

De fire palæer, der nu tilsammen

udgør Kongeslottet, blev alle bygget af hofbygmester Nikolaj Eigtved i hans foretrukne rokokostil. Bygherrerne var fire forskellige adelsmænd, som mod at få grundene kvit og frit – som alle i det nye kvarter – forpligtede sig til at bygge inden 5 års forløb, og palæerne blev da også opført i årene 1750-54.

Kongefamilien boede dengang på det Christiansborg Slot, som Christian d. 6. havde bygget, men da det brændte i 1794, købte Christian d. 7. og kronprins Frederik palæerne på Amalienborg til bolig for kongefamilien.

Det palæ, der kaldes Christian d. 7.s palæ, bruges som gæstepalæ for udenlandske fyrstelige gæster. Det blev opført for grev Adam Gottlob Moltke og er rigt udsmykket både på facaden og i de indre sale. Palæet er med en kolonnade tværs over Amaliegades udmunding i slotspladsen forbundet med Schacks palæ, hvor dronning Margrethe og prins Henrik nu bor. Kolonnaden er først tilbygget, efter at daværende kronprins Frederik (senere kong Frederik d. 6.) var flyttet ind i Schacks palæ og gerne ville have nem forbindelse over til sin far Christian d. 7. i Moltkes palæ. Kolonnaden er bygget af professor C.F. Harsdorff. Den er af træ, men ser ud, som om den er af samme materiale som de grundmurede palæer.

Det nordvestlige palæ hedder Levetzaus palæ og er vel mest kendt af os nulevende københavnere, fordi det var her, kong Christian d. 10. boede, og hvorfra han red ud på sine berømte rideture. Nu skal en del af palæet indrettes til kommende bolig for unge kronprins Frederik.

Det sidste af palæerne, det med uret, hedder Brockdorffs palæ og var residens for kong Frederik d. 9. og dronning Ingrid, der som enkedronning stadig bor der.

Amalienborg hævder sig blandt Europas smukkeste rokokoanlæg på lige fod med andre berømte byggerier.

Hofbygmester Eigtved skulle også godkende tegningerne til alle andre huse i Frederiksstaden med den følge, at næsten alle borgerhusenes facader opførtes efter samme skema og alle skulle pudses og males i samme diskrete lysegrå toner. Faktisk er Frederiksstaden et enestående byggeri med mange huse i den yndefulde rokokostil, selv om der også ind imellem findes en del samtidige og nyere bygninger i andre stilarter, f.eks. Jardins klassicistiske »Det gule Palæ« i nr. 18 og Thurahs barokpalæ i nr.25 i Amaliegade.

I virkeligheden var den fine lette rokokostil kun førende i dansk arkitektur i mindre end 50 år, men på grund af Kongens interesse for at skabe en storslået bydel og hofbygmester Eigtveds storartede medvirken har vi her et strålende indslag i hovedstaden.

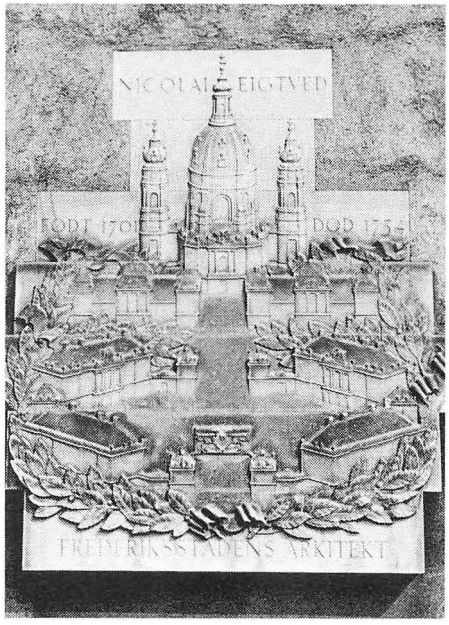

Mindetavle på muren til Frederiksgade 21 for Nicolai Eigtved, der planlagde Frederiksstaden. Tavlen er tegnet af arkitekt Thomas Havning.

Øjet frydes på Sankt Annæ Plads

Foruden for de fire adelspalæer på Amalienborg Plads nåede Eigtved personlig at være arkitekt for nogle fine rokokopalæer ved Sankt Annæ Plads, som var den sydlige afgrænsning af den nye bydels område.

Læg f.eks. mærke til »Lindencrones Palæ« på hjørnet af Bredgade og Sankt Annæ Plads. Det var i mange år indtil 1979 den britiske ambassades domicil i København, men rummer nu kontorer for et stort antal advokater og en bank. Det er i den fineste rokokostil og er opført af Eigtved i 1751 for den rige godsejer Christen Lintrup, der dengang var besidder af den anselige middelalderborg Gjorslev på Stevns og fem år senere blev adlet under navnet Lindencrone.

Palæet fik en pendant på hjørnet af Amaliegade og Sankt Annæ Plads, hvor en anden af tidens matadorer, gehejmeråd August von der Osten, der var direktør for Øresunds Toldkammer, lod opføre et smukt rokokopalæ, som i stærkt ændret stand stadig ligger der, nu ejet af Olieselskabet Esso. I porten sidder en mindeplade for Nobelpristageren, læge Niels R. Finsen, der som ung student boede i huset og gjorde sine første iagttagelser af lysets helbredende virkning her.

På det modsatte hjørne af Amaliegade og Sankt Annæ Plads ligger den svenske ambassade, som er opført af Eigtved i 1752 for tømmerhandler Johan Jegind. Det er dog forhøjet i 1852-54 af den daværende ejer, grosserer Ph. Randrup. Forhuset mod Sankt Annæ Plads 15A og B er af samme ejer opført i 1853-54 og havde hestestald på en del af 1.sal. Bortset fra, at denne stald nu ikke mere eksi-

Hjørnet af Bredgade, nr. 26, og Sankt Annæ Plads, Lindencrones Palæ. Den smukke ejendom opførtes 1751 efter tegninger af Nicolai Eigtved for godsejer Christen Lintrup fra Gjorslev – adlet Lindencrone.

sterer, er der ikke sket væsentlige ændringer siden opførelsen.

For to helt andre huse har Eigtved ligeledes ansvaret. Det er nr. 7 og 9 på Sankt Annæ Plads, som aldeles ikke er palæer, men almindelige borgerhuse.

Man kan måske undre sig over, at Eigtved på sin plan indtegnede plads til to smalle, men dybe huse som rakte langt ind i den karré, de ligger i mellem Sankt Annæ Plads og Amalienborg.

Forklaringen menes at være, at de to, der byggede dem, var blandt de allerførste grundejere, som indtegnede sig på listen over liebhavere til grunde i den nye bydel, hvor faktisk enhver kunne slå sig ned, og at det netop var Kongens og Eigtveds tanke, at bydelen skulle ende med at have en repræsentation for alle byens forskellige erhvervsgrupper.

Grundejerne var murermester Niels Engerslev og tømrermester Peder Rasmussen, og deres huse er de første, der overhovedet blev bygget færdig. De delte een grund og fik efter Eigtveds tegning opført to spejlvendte »tvilling-huse« med facader efter samme mønster, blot med indkørselsportene anbragt symmetrisk i henholdsvis venstre og højre yderfag. Horisontalt var facaden delt af en kraftig cordongesims, som løb mellem stueetagen og beletagen.

Sankt Annæ Plads 7 og 9, Eigtveds spejlvendte »tvilling-huse« – i deres oprindelige skikkelse var de model for borgerhusene i Frederiksstaden. I dag fremstår de to huse stærkt ombyggede.

Husene stod færdige i maj 1750 og har i deres oprindelige skikkelse siden været model for alle Eigtveds borgerhuse i Frederiksstaden. De er dog siden begge blevet meget ombygget og forskelligt vedligeholdt. Det er nok ikke sikkert, at Eigtved ville vedkende sig dem i deres nuværende stand og skikkelse, og man kan i dag ikke se anden lighed imellem dem, end at begge er meget smallere end de øvrige huse på denne side af Sankt Annæ Plads.

»Tvilling-huse« vil vi møde flere eksempler på andre steder i Frederiksstaden.

Der rider en konge

Oprindelig lå der på Sankt Annæ Plads mellem Bredgade og Amaliegade kun de to hjørnepalæer og de to smalle borgerhuse i nr. 7 og 9. Fra hvert af palæerne hen til borgerhusene lå en lang mur.

Men i 1796 skete der noget.

Stadskonduktør J.H. Rawert opførte det nuværende nr.5 som bolig for sig selv. Han var en af klassicismens tilhængere, og det kan man se på, at det smukke hus har et forsænket midtparti og seks joniske pilastre, og på de trekantgavle, der sidder over yderfagene.

Allerede et par år senere byggede Rawert også nr.11 i samme stil. Det har Esso nu føjet til von der Ostens Palæ i nr.13.

Helt udfyldt blev rækken af fine huse på denne strækning, da sejldugsfabrikør A. Fibiger i 1847-49 lod nr.3 opføre. Denne byggesag udviklede sig nærmest til et drama, fordi arkitekt Gustav Friedrich Hetsch, der først havde fået opgaven, ragede uklar med bygherren, der lod arkitekt P.C. Hagemann fuldføre huset.

Det var meningen, at der skulle bygges en bolig på nr. 3 for sejldugsfabrikør Fibiger, og Hetsch ville skabe en stor villalignende bygning med en lav, luftig portbygning i hver ende. Fibiger forlangte imidlertid rigtige bygninger hele vejen med vinduer og tag, og det kunne han ikke få Hetsch til at lave. Hetsch hævdede, at Fibiger forkvaklede alting, så Hetsch blev ked af opgaven.

Nu står det flotte hus dér med lidt tilbagetrukne fløjbygninger med en stor port i hver af dem og en senere påbygget altan over hver port.

Sankt Annæ Plads 11 opførtes i 1801 af stadskonduktør J. H. Rawert. Til venstre i billedet August Saabyes statue af komponisten J. P. E. Hartmann, der ligger begravet ved Garnisons Kirke lige overfor.

Ved synet af dette smukke hus får man i dag ikke noget indtryk af det drama, der udspilledes mellem arkitekt og bygherre. Det falder fint ind i den lange fornemme husrække på nordsiden af Sankt Annæ Plads.

Ud for Lindencrones Palæ og Fibigers Gård står statuen af Kong Christian d.10.

Mange mener, at statuen er forkert anbragt, fordi kongen tilsyneladende rider lige mod den mur, som den modsatte side af Bredgade udgør.

Det kan der være noget om, men sagen er, at billedhuggeren Utzon-Franks monumentale statue af den ridende konge efter nøje overvejelse netop blev sat op, som den står, fordi det dengang – i 1954 – var meningen, at Sankt Annæ Plads skulle føres videre helt frem til Kongens Have. Det var tanken, at tilskueren skulle forestille sig, at kongen ville ride videre ad den brede boulevard hele vejen fra havnen til Kronprinsessegade og Kongens Have. Den ide er siden forladt, fordi bystyrets syn på sanering og bevaring er ændret.

Men Sankt Annæ Plads er, sådan som den er, i sig selv en værdig baggrund for monumentet for den konge, der hver dag, også i besættelsens år, red her forbi på sin berømte tur ud i byen.

Christian d. 10.s rytterstatue for enden af Sankt Annæ Plads.

Den fine ende af Amaliegade

Går vi ind i Amaliegade mellem Essos store palæ og den svenske ambassade, befinder vi os i den lange af de to af kgl. hofbygmester Nikolaj Eigtved planlagte hovedakser gennem Frederiksstaden. Den anden er Frederiksgade, der tværs over Amalienborg Plads forbinder Marmorkirken med Amaliehaven ud mod Havnen.

Der kan ikke herske tvivl om, at den sydlige ende af Amaliegade er den fornemste. Den er stadig præget af bebyggelsen fra Frederiksstadens første dage og dermed af Nikolaj Eigtved, der selv har tegnet adskillige af ejendommene i gaden, hvoraf flere endnu står, selv om de fleste af dem har undergået forandringer.

Mange af datidens huse er nemlig blevet forhøjet med en eller flere etager, fordi boligmangelen fristede til at bygge højere overalt inden for voldene. Det gælder desværre også mange Eigtved-huse. Heldigvis har dog arkitekterne som regel forsøgt at respektere ideen om, at etagerne i alle gadens huse skulle have samme højde, så vinduerne og gesimserne lå flugtende i samme linie. Man må dog nok sige, at mange af husene kun har »bearbejdede Eigtved-facader.«

Gadens huse er alligevel værd at tage nærmere i øjensyn, og finest er absolut de to »tvilling-huse« i nr. 15 og 17, som Hofbygmesteren opførte for to stenhuggermestre G.W. Bræsecke og J.P. Pfeiffer. Disse to ejendomme er usædvanlig smukt udstyrede med fine rokokofacader. Alligevel må det beklages, at man ikke har kunnet dy sig for at forhøje nr. 15 med en etage. Det skete i 1892. Ved den lejlighed forsvandt de karakteristiske lave rokokovinduer i facadens øverste etage og balustraden over disse. Men nr.17

Amaliegade 15 og 17, begge opført i 1754-56 efter tegninger af Nicolai Eigtved. Nr. 15 – til venstre – blev i 1892 forhøjet en halv etage.

er et rent og uforandret Eigtved-hus, og selv om de to »tvilling-huse« nu ikke mere er helt nøjagtig ens, kan man ikke lade være med at beundre, hvor fornemt rokokoen præsenterer sig, når den er tegnet af mesteren selv, og bygherrerne har haft råd til at gå med på ideen.

Lige overfor disse to dejlige huse ligger »Det gule Palæ« i nr.18.

Det er et flot hus, men det er ganske ude af trit med Eigtveds rokokostil og bryder gadens fine rytme. Arkitekten er franskmanden N.H. Jardin, der var den, der indførte den klassicistiske stil i Danmark. Han opførte palæet allerede i 1764 for købmand H.F. Bargum, der oprettede »Det guinesiske Kompagni«, der nu om dage omtales som »Slavehandelssocietetet«. Det siges at have tjent formuer på slavehandel fra Guldkysten.

Selv om »Det gule Palæ« falder udenfor rokokostilen, må man indrømme, at det er meget elegant med sine tre etager kronet af et mansardtag og en guirlandesmykket facade, hvis midterparti bærer en stor balkon, der sidder over porten under de 3 midtervinduer med flotte halvcirkler over. Når man akcepterer dette klassicistiske palæ, bygget allerede i 1764 her midt i rokokoens område, er det svært at gøre indvendinger mod, at andre senere har opført huse i andre stilarter på de andre grunde i bydelen, som det var vanskeligt at få bebygget. I hvert fald ikke, når de har respekteret Eigtveds hovedlinier.

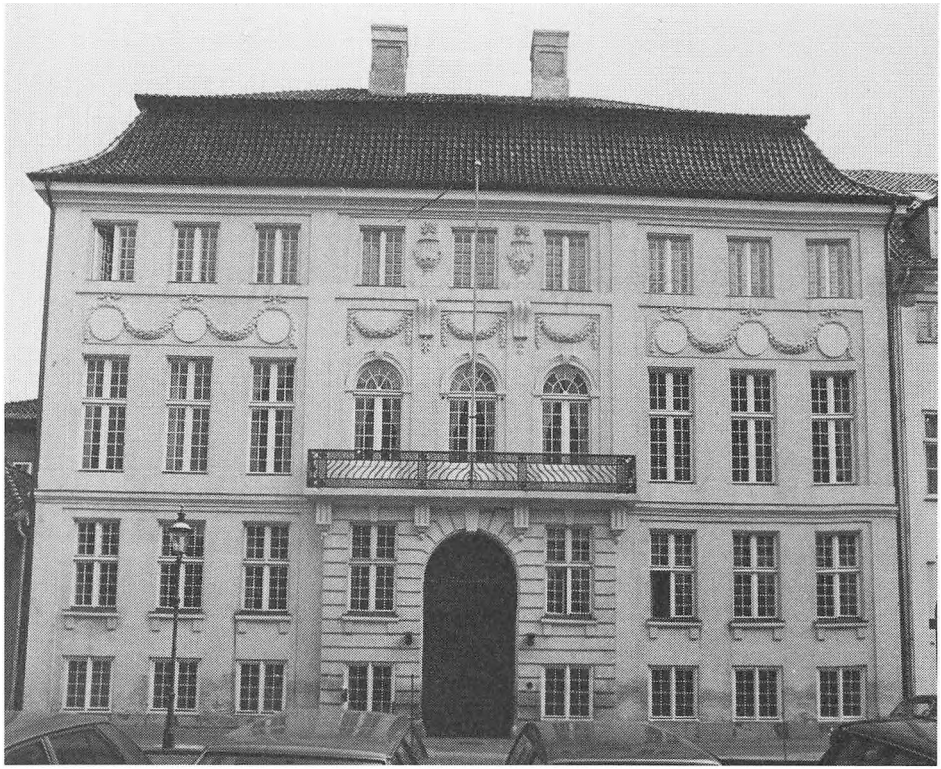

»Det gule Palæ«, Amaliegade 18, opført 1764 efter tegninger af N. H. Jardin, der indførte den klassicistiske stil i Danmark.

I »Det gule Palæ« har både Christian d. 9., Frederik d. 8 og dennes bror, Prins Valdemar, Sømandsprinsen, boet i mange år, og for nylig er Hofmarskallatet rykket ind i det.

Et andet klassicistisk hus finder vi i nr.8. Det ejes af J.C. Hempel, men er opført i 1785 til tømrermester Andreas Pfützner. Det står uændret fra opførelsen og bærer øverst en trekantgavl med

Amaliegade 9, »Collins Gaard«. Det kgl. Teaters direktør, Jonas Collin, boede her og havde ofte H. C. Andersen som gæst i huset.

et relief med Pfützners og hans hustrus initialer samt årstallet 1795.

Mens vi er ved huse, der er i modstrid med hovedplanen for Frederiksstaden, må vi dvæle ved Amaliegade nr.9, der ene af alle huse ligger tilbagetrukket fra gaden. Det er bygget i 1751-52 for stolemager Peder Svendsen, der startede med det lille tværhus med en have mellem huset og gaden, men som aldrig fik noget forhus, selv om Eigtved havde leveret tegning til det og selv om autoriteterne pressede hårdt på for at få bygherren til at makke ret. Huset kaldes »Collins Gaard«, fordi Det kgl. Teaters direktør Jonas Collin boede i det efter 1838 og bl.a. ofte havde H.C. Andersen som gæst i huset.

Og så må man også akceptere to nye, store bygninger, begge opført efter sidste verdenskrig. Det drejer sig om B.P.s store hus, bygget på den ruintomt i nr.3, som var resultatet af Scalburgfolkenes ødelæggelse af »Domus Medica«, og Assurandørernes Hus i nr.10 på den anden side af gaden. Her lå det gamle, efterhånden nedslidte og ubrugelige »Casino«, som i årene omkring sidste århundredskifte var et meget yndet folkekomedieteater, der bl.a. spillede »Jorden rundt i 80 Dage« med sange af Erik Bøgh og »Ridderen af Randers Bro«.

Begge de nye bygninger er helt i nutidens kontorstil, men har respekteret de for gaden typiske, ret store etagehøjder og afspejler de ældre huses traditionelle fagdeling.

Hele og halve »tvilling-huse«

Spadserer man fra Bredgade op ad Fredericiagade mod Amaliegade, har man foran sig som et point-de vue huset i Amaliegade nr.22. Det er det palæ, som prinsesse Thyra, kong Christian d. 10.s søster, boede i fra 1930 til 1945.

Det har oprindelig været den ene halvdel af et »tvilling-hus«, som hofbygmester Nikolaj Eigtved opførte i 1750-51 for tømmerhandler Niels Aagesen. Det mistede for snart 100 år siden sin tvilling, der lå i nr.24 og blev erstattet af et ikke særlig interessant hus.

Den overlevende tvilling i nr.22 ser dog slet ikke mere ud, som Eigtved havde tegnet det. Af en ny ejer, der overtog nr.22 i året 1844, blev det hurtigt forhøjet med en etage og fik facaden udstyret i Biedermeierstil med en række ornamenter, f.eks. »øjenbrynsbuer« over og støbejernsgitter under 1. sals midterste vinduer. Det er dog alligevel et smukt hus, som gaden godt kan være tjent med.

Men så er der ikke så meget mere at råbe hurra for blandt husene i de lige numre på denne side af Amaliegade.

Det må dog lige for en ordens skyld nævnes, at den lange række af opgange i det store beboelseskompleks i nr. 26-36 er opført i 1890'erne, efter at De Gamles By i Nørre Alle var blevet færdigt. Indtil da lå på dette sted det gigantiske »Almindeligt Hospital«, som franskmanden N.H. Jardin havde bygget i 1768 til brug som sygehus for byens fattige.

Allerede, da hospitalet blev bygget, var denne kolos et eklatant brud på den oprindelige plan om Frederiksstaden. Det var absolut den anden side af Amaliegade, der på denne stræk-

Amaliegade 22, opført af Eigtved i 1750-51 for tømmerhandler Niels Aagesen. Huset blev i 1845-46 forhøjet med en etage.

Amaliegade 40-42, bygget 1752-56 for tømmerhandler Jan v. Osten i rokoko. Helt til højre et glimt af det stærkt klassicistiske hus i nr. 38.

ning havde og stadig har bygninger af det forudsatte format og ydre.

I høj grad værd at se på er dog dobbelthuset – et helt tvillingpar – i nr.40-42. Det er bygget i årene 1752-56 for tømmerhandler Jan v. Osten, og er efter Eigtveds ide, selv om det ikke er sikkert, at han selv var arkitekt for det.

Dette dobbelthus står uændret fra opførelsesårene. Det er to huse forenet i eet, så de hver har fire sidefag mod gaden og hver en port under yderfaget. Desuden hver to af de fire midterfag, der foroven krones af en trekantfronton.

Bygherren Jan v. Osten var en af de tømmerhandlere, der allerede før Frederiksstadens anlæggelse havde tømmerpladser, hvor de dejlige, gamle pakhuse fra 1780'erne ligger ud mod Inderhavnen, og han fik som de andre ejere af tømmerpladserne tilbudt jorder til byggeri af en bolig ud mod Amaliegade.

Jan v. Osten døde allerede i 1760, men i 1770 flyttede en stormand ind i tvillinggården. Det var generalmajor J.F. Classen, grundlæggeren af kanonstøberiet og krudtværket i Frederiksværk og den, der i 1789 stiftede »Det classenske Fideikommis«, der udreder legater til stiftelser o.l. og stadig ejer nr.40, mens nr.42 på hjørnet af Toldbodgade nu er domicil for den nederlandske ambassade.

Da generalmajoren og hans fideikommis havde brug for plads til et bibliotek, opførtes i 1792 den søjlebygning i nr.38, der nærmest står som et fremmedelement i gaden med sit helt anderledes, stærkt overdrevne klassicistiske udseende. Det er, ligesom om man nu helt havde forladt rokokostilen og bevidst ville demonstrere, at nu havde klassicismen holdt sit indtog.

Lauritz de Thurah har sat sine spor

I de ulige numre af Amaliegades nordlige ende ligger fra hjørnet af Fredericiagade og helt frem til Esplanaden det ene dejlige hus efter det andet.

Allerede i nr.19 på hjørnet af Fredericiagade må vi glæde os over den smukke bygning, der nu rummer den italienske ambassade. Den er oprindelig, nemlig i 1758, opført af generalbygmester Lauritz de Thurah for toldtaxatør Johan H.Tæger, der havde købt den ubebyggede grund.

Efter kgl. hofbygmester Nikolaj Eigtveds død i 1754 var det Thurah, der skulle godkende alle bygninger i den nye bydel, og han bekæmpede bravt sin egen forkærlighed for barokstilen og gjorde sit bedste for at følge Eigtveds intentioner. Man må vel sige, at det lykkedes for ham her i det af ham selv opførte hjørnehus, der bærer meget præg af Eigtveds rokokostil, men som mange år efter, nemlig så sent som i 1908, af andre har fået påsat en balkon på forsiden.

Amaliegade 19, opført 1758, ombygget 1908-09, nu den italienske ambassade.

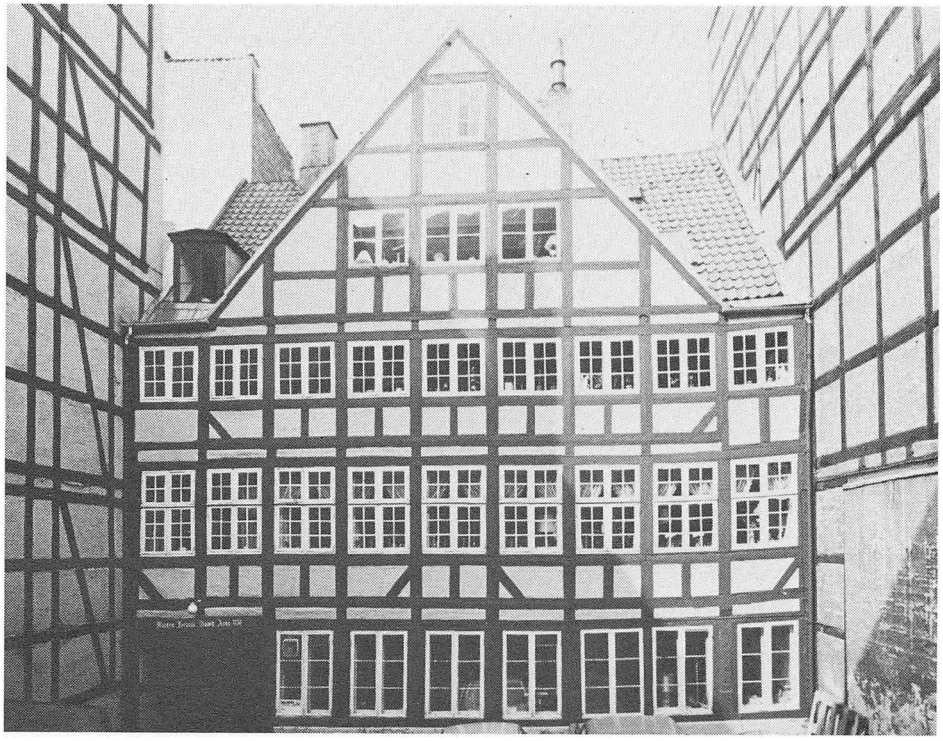

Bagbygningen i bindingsværk i Amaliegade 21, »Morten Farums Gaard«, opført i 1751. Myndighederne krævede facadebygningerne opført i grundmur, baghusene derimod måtte gerne være i bindingsværk.

Huset lige ved siden af, i nr.21, var opført nogle år tidligere, og det var Eigtved selv, der i 1751 byggede det. Det er dog ret meget ændret, bl.a. ved, at den oprindelige fronton er fjernet og kvistvinduer opsat.

Mest interessant ved nr. 21 er de bindingsværksbygninger, som ligger omme bag facadehuset sammen med tilsvarende huse bag nr.23-25 i det meget udstrakte haveanlæg, som det stadig er muligt at gå ind og se på, og som næsten går helt over til Bredgade, bl.a. fordi Thurah, der byggede i nr.25, ejede hele grunden fra Amaliegade til Bredgade.

»Morten Farums Gaard, 1751« står der over porten i den første af mellembygningerne bag ved nr.21. Og hermed er det fastslået, at man ikke først byggede nogle bindingsværksbygninger i haverne, tilbagetrukket fra gaden og så senere opførte de store huse mod gaden.

Det er faktisk lige omvendt. Myndighederne krævede alt byggeri opført grundmuret, fordi det var for brandfarligt med bindingsværk. Da grundejerne så klagede deres nød over, at det var for dyrt at bygge grundmuret, forbarmede man sig over dem og gav dem lov til at nøjes med at bygge bindingsværk i baghusene, når blot facadehusene mod gaden blev grundmuret.

Alle romantiske forestillinger om, at her oprindelig har ligget bindingsværkshuse et stykke inde på grundene med idylliske haver mellem dem og gaden, kan man godt lade fare. Både forhusene og baghusene blev på dette sted opført i samme år, såvel i nr.21 som i nr.23 og 25. En del af de længst inde i haven liggende huse er endda bygget betydelig senere.

Allerbagest i den gamle have ligger et ganske lille bindingsværkshus, som måske oprindelig har været et havehus for herskabet i forhuset i nr.25, Thurahs egen gård, men senere blev

kapel for den fødselsstiftelse, der indrettedes i Thurahs Gaard, da dronning Juliane Marie i 1782 købte ejendommen og lod den ombygge.

Thurahs Gaard i nr. 25 blev bygget i 1755-57 som herskabshus og var nok tænkt som beboelse for ham selv, der dog aldrig flyttede ind i den, men lejede den ud til grev Knuth til Knuthenborg.

Da gården i 1782 blev omdannet til fødselsstiftelse, blev den store sal i »Beletagen«, 1. sal, der strakte sig over 3 fag og bredte sig i hele husets dybde, delt i to sale, en mod gaden og en mod gården.

Til denne oprindelig store festsal kommer man den dag i dag op ad den smukt svungne, elegante trappe fra porten i nr.25.

Det er blot skade, at staten, der nu i mange år har anvendt bygningen til kontorer, ikke vedligeholder facaden, der hungrer efter at blive istandsat som en så berømt klasse-A-fredet bygning fortjener det.

At den i mange år var fødselsstiftelse, fremgår af, at der øverst på gadefacaden står: »Kongelige Fødsels Stiftelse«. På huset ved siden af, opført i 1785-87 til udvidelse af fødselsstiftelsen, står i balustraden øverst oppe: »Pleye-stiftelse for nye fødde Børn«.

Blandt de børn, der er født her, er blandt andre den berømte balletmester *August Bournonville*.

I øvrigt var der engang i fødselsstiftelsens port anbragt en stor vægkasse, hvori enlige mødre anonymt kunne lægge deres nyfødte, som, når moderen trak i klokkestrengen, blev taget ind og kærligt plejet.

Den store arkitekt Thurah har i sit eget hus ikke helt rettet sig efter Eigtveds ønske om anvendelse af rokokostilen. Han var selv absolut tilhænger af den mere markante barokstil, og det præger i høj grad Amaliegade nr.25 og iøvrigt de to store bygninger i nr.27 og 31, der af ham i ren barokstil byggedes som hjørnepavilloner – ligesom de to tilsvarende mod Bredgade – til brug for det af Eigtved opførte Frederiks Hospital, der ligger i midten af den store grund mellem Bredgade og Amaliegade og nu benyttes som Kunstindustrimuseum.

Generalbygmester Lauritz de Thurahs egen gård i Amaliegade 25 fra 1755-57.

En ridset rude

Generalbygmester Lauritz de Thurahs hus i Amaliegade nr.25, der engang var fødselsstiftelse, har nu i mange år været anvendt til kontorer for forskellige statsinstitutioner.

Selv har jeg arbejdet i dette hus i årene mellem 1933 og 1962, og jeg lagde da mærke til, at der i en gulnet rude mod havesiden i den store brede sal på 1. sal var indridset: »Benny Ahlefeldt, Sygeplejerske, 29/11-93.«

For nogle år siden fik jeg lyst til at skrive en artikel om Thurahs gård og nævnte i artiklen bl.a. den ridsede rude. Jeg understregede, at det ikke af indskriften fremgik, om det var i 1793 eller i 1893, at Benny Ahlefeldt havde ridset sit navn i ruden, men at det ville være spændende at få klarhed over spørgsmålet.

Det medførte, at jeg fik flere henvendelser fra interesserede læsere.

En mente, at det måtte have været i 1793, fordi det af slægten Ahlefeldts slægtsbog fremgår, at en Benny Ahlefeldt levede fra 1770 til 1844 og aldrig blev gift. Derfor mente han, at det kan være hende, der ridsede sit navn i ruden.

En anden læser skrev, at Benny Ahlefeldt blev født i 1870 og var sygeplejerske på fødselsstiftelsen, som hun ofte havde fortalt om til denne læser. »Tante Benny«, som hun blev kaldt, blev gift i 1895. Hun måtte være den, der ridsede sit navn i ruden, og det måtte så være i 1893.

En tredie mente, at Benny Ahlefeldt var af slægten Ahlefeldts Eskildmark-linie, og at hun blev født 27/3-1870 som datter af Carl Ahlefeldt, der ejede Foldbygård. Hun blev gift i Sverige.

De to sidstnævnte læseres oplysninger blev bekræftet af Københavns stadsarkiv, der kunne fortælle, at det af arkivet fremgår, at komtesse Benny Anna Sophie Ahlefeldt blev født i 1870 og i året 1893 var ansat som sygeplejerske på fødselsstiftelsen, adresse Amaliegade 25. Hun blev gift i 1895 med fabriksbestyrer, vicekonsul Wilhelm Peter Rasmussen i Ängelholm i Sverige. Hendes mand døde i 1907, hun selv først i 1947.

Så var det slået fast med syvtommersøm, at det var i 1893, komtesse Benny Ahlefeldt ridsede sit navn i den gulnede rude.

Men også en anden enkelthed i min artikel blev kommenteret. En læser fortalte nemlig om den vægkasse, der sad i fødselsstiftelsens port, at hendes

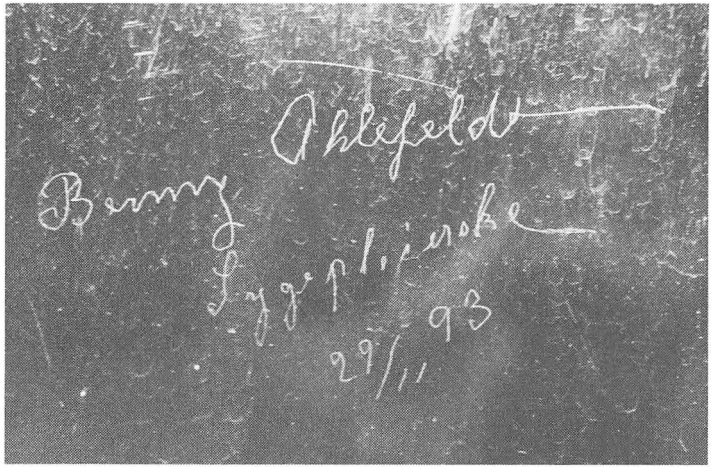

Hvem var sygeplejersken, der en novemberdag ridsede sit navn i fødselsstiftelsens rude?

tipoldemor, da hun var blevet enke, blev gift med en mand ved navn Jacob Abrahamsen. Han var »skuffebarn«, som man kaldte de børn, der blev lagt i fødselsstiftelsens vægkasse i porten. Han, der blev lagt i »skuffen« i året 1800, blev en holden mand, hvis grav den dag i dag findes på kirkegården i Sigersted ved Ringsted, hvor han hviler sammen med enken, han giftede sig med.

For ganske nylig har jeg undersøgt, om Benny Ahlefeldts ridsede rude stadig sidder på sin plads. Og ja. Heldigvis. Den er jo et blad af historien om Thurahs fine gamle hus, som vi må håbe, Fredningsstyrelsen vogter over, at ingen forgriber sig på.

Ved samme lejlighed kunne jeg med stor glæde konstatere, at det pragtfulde trapperum med det elegant svungne gelænder nu er blevet sat førsteklasses i stand.

Bravo!

Nu mangler der blot en lige så kærlig behandling af husets facade.

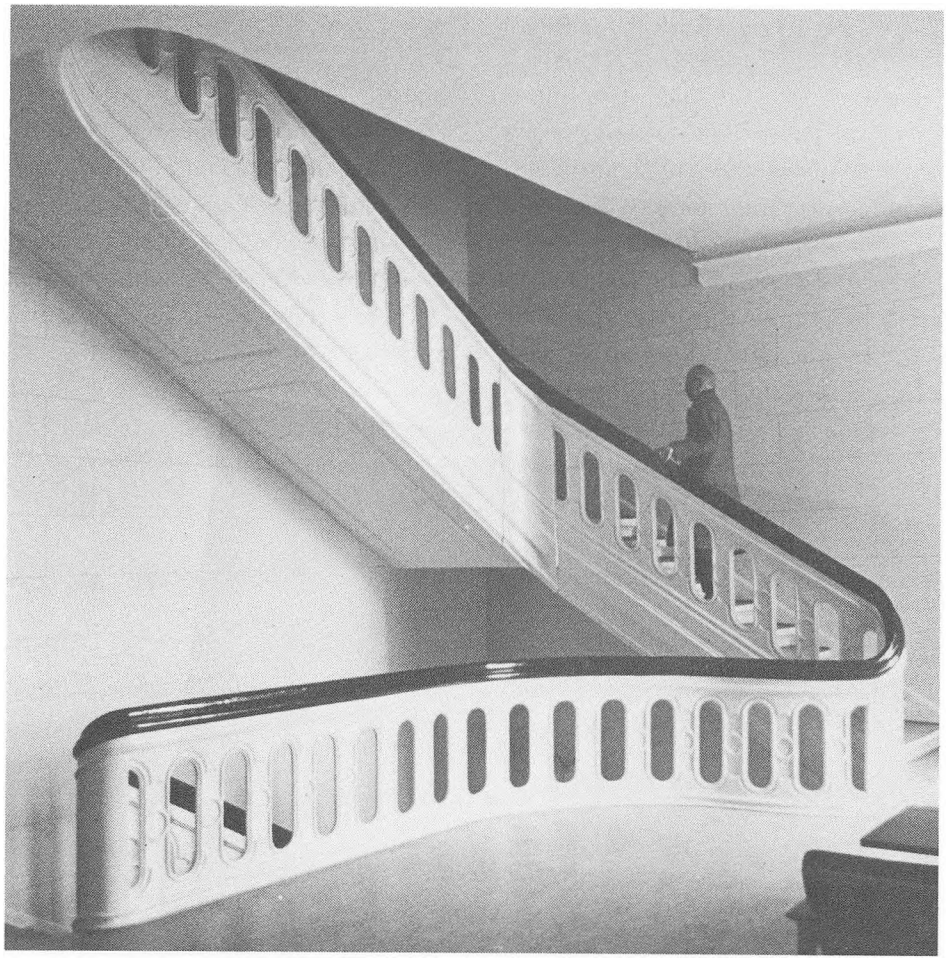

Det pragtfulde trapperum med det elegant svungne gelænder i den tidligere fødselsstiftelse i Amaliegade nr. 25.

Harsdorff og Hallander i Amaliegades nordende

Når vi har passeret Thurahs nordligste pavillon til Frederiks Hospital i Amaliegade nr. 31, er vi faktisk ude af den del af Frederiksstaden, som nåede at blive bebygget efter Eigtveds intentioner.

Men der er stadig meget at se på.

Klassicismens forkæmper, professor C.F. Harsdorff har været på spil her. Han er nok mest kendt for sit eget palæ på Kongens Nytorv og for kolonnaden over Amaliegade, som han byggede mellem to af de adelige paladser, da kong Christian d. 7. og hans søn kronprinsen, den senere Frederik d. 6., flyttede ind i dem i 1794, efter at Christiansborg Slot var nedbrændt, men han udarbejdede også flere udkast til et samlet byggeri i nordenden af Amaliegade.

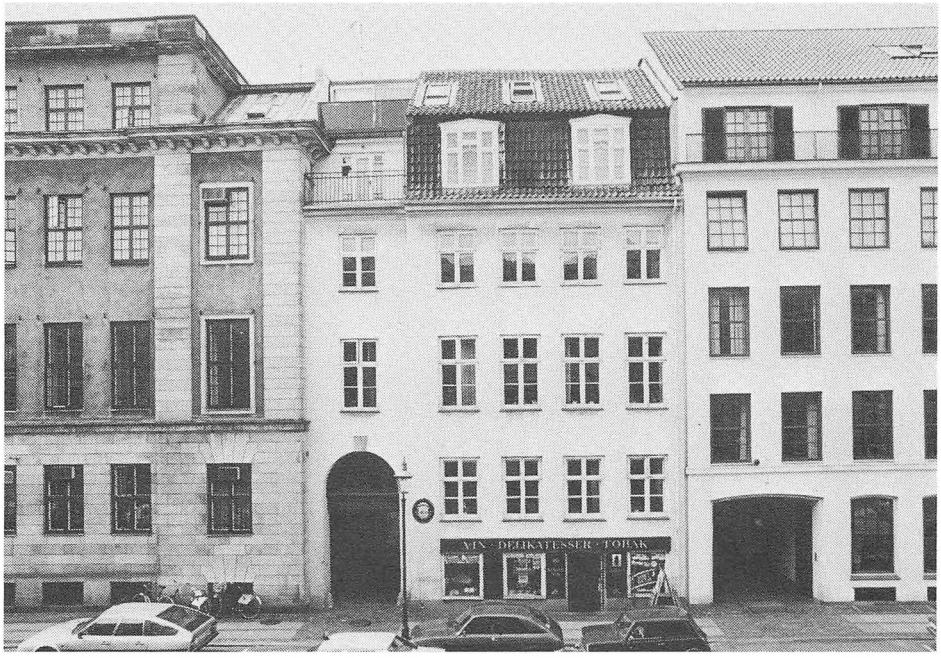

Amaliegade 37, bygget af klassicismens forkæmper, professor C. F. Harsdorff, der oprindelig skulle have bygget alle husene på denne side af gaden, helt ud til Esplanaden.

Allerede i 1780'erne byggede han nr.37 og nr.41, der i det væsentlige står i dag som ved opførelsen.

Det var meningen, at han skulle have bygget alle husene på denne side videre ud til Esplanaden, men det blev en af hans elever, tømrermester Andreas Hallander, der kom til at tegne og opføre de to mest markante klassicistiske huse på denne strækning, nemlig nr.45 og nr.49, begge i 1788.

Nr.45 solgtes i 1795 til en svensk eventyrer og hofsekretær (!) Boheman Anderson, der i 1801 lod facaden ombygge, vistnok af stadskonduktør J.H. Rawert. Ved den lejlighed tilføjedes den store tre-fags kvist med altan.

Nr.49, der ligger på hjørnet af Esplanaden, har syv fag mod Amaliegade mellem joniske pilastre, balustrader under vinduerne i beletagen og en fronton over de tre midterste fag. I frontonen et relief, forestillende en

Amaliegade 45, opført af en af Harsdorffs elever, tømrermester Andreas Hallander i 1788.

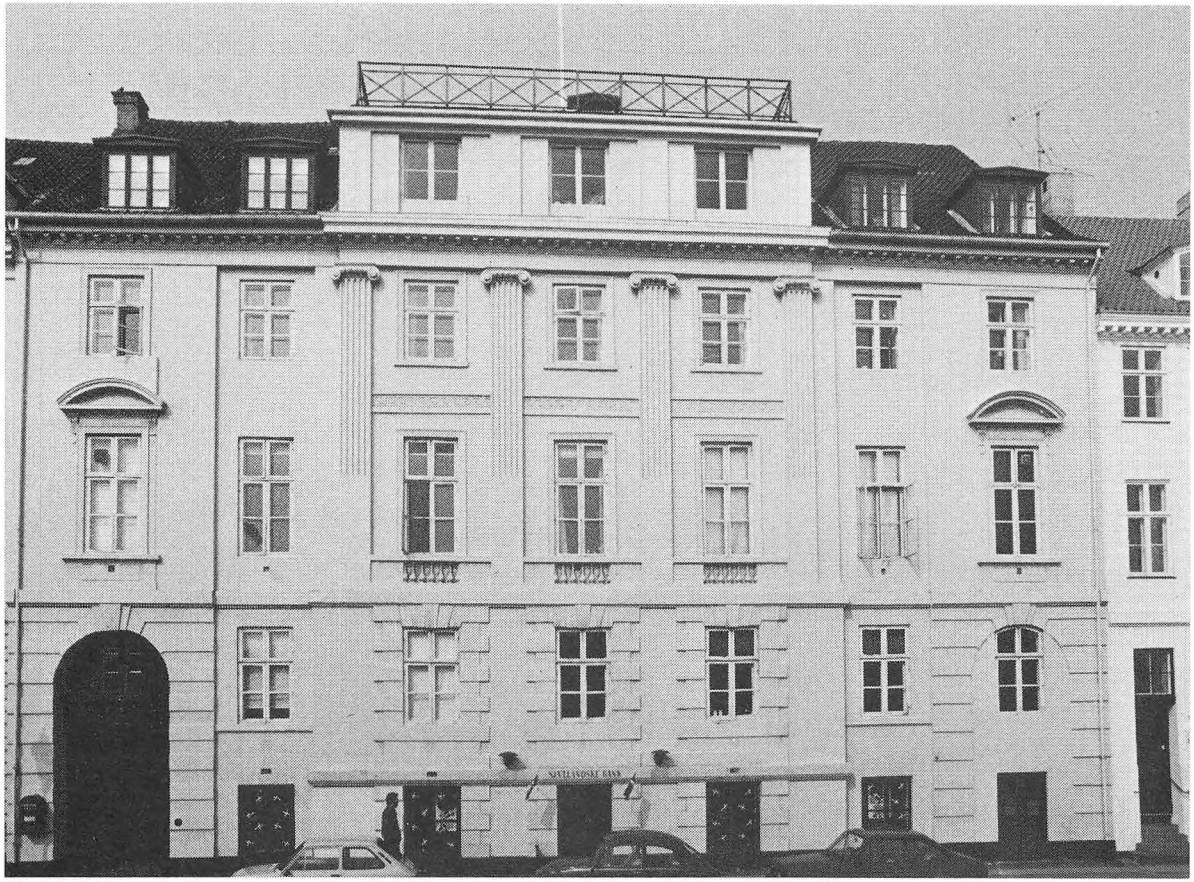

kvinde med et barn, vistnok udført af Bertel Thorvaldsen efter en andens tegning.

I kælderetagen ligger en skibsprovianteringsforretning med spændende varer, bl.a. nordpolsudstyr, og på det afskårne hjørne sidder to balkoner over hinanden.

Det er et flot hus, og man fristes næsten til at sige, at det med sit elegante skarpe hjørne mellem de to gader virker som flagskibet for den stolte række af solide huse her længst mod nord i Frederiksstaden.

De florissante tiders kaj med Amaliehaven

Hvor nu Inderhavnen ligger ud for Frederiksstaden, 1700-tallets berømteste byanlæg i Danmark, lå indtil 1755 nogle store tømmerpladser. På disse byggede driftige storkøbmænd i den såkaldte »florissante handelsperiode« i sidste halvdel af 18.århundrede flere store pakhuse.

Disse købmænd havde skibe i søen, der gik på langfart til Det fjerne Østen og hjembragte alskens krydderier og andre spændende produkter fra de mystiske, fagre lande.

Pakhusene blev hverken ødelagt under den store ildebrand i 1795, der lagde store dele af byen øde, eller under slaget på Rheden i 1801, hvor den berømte Admiral *Nelson* satte kikkerten for det blinde øje for at undgå at se sin overadmirals signal om, at han skulle trække sig tilbage. Ej heller under englændernes bombardement i 1807, hvor det mest var kvarteret mellem Nørrevold og Frue Kirke, der sank i grus.

Pakhusene, der overlevede brand, søslag og bombardement – nu »Copenhagen Admiral Hotel«.

Derfor har vi den dag i dag fra Sankt Annæ Plads til Toldboden en række minder om den blomstrende handelsperiode. Nærmest ved Sankt Annæ Plads lige efter Hotel Codan det såkaldte »korntørringsmagasin« fra 1787, nu indrettet til hotel med navnet »Copenhagen Admiral Hotel« med værelser, hvor det gamle svære tømmerværk er en fascinerende dekoration, og med direkte udsigt til de store flotte Oslo-både anløbsplads. I hotellets stueetage ligger der en lille afdeling af Orlogsmuseet med smukke skibsmodeller.

Nord for Admiralhotellet lå indtil for nylig en lang strækning med lave forfaldne enetages lagerskure af buklede jernplader. Her havde det engang myldret med liv, da Københavns havn havde en meget stor indenlands og udenlands havnetrafik. Bl.a. afgik de store Oslobåde fra Larsens Plads lige ud for Amalienborg.

Nu var forholdene ændret, og der skulle ske noget.

Kvæsthusbroen og Larsens Plads i 1951. Her var myldrende liv, når Århus- og Aalborgbådene og Oslobåden skulle sejle. Da de indenlandske sejlruter senere ophørte, forfaldt de enetages lagerskure af buklede jernplader ved Larsens Plads.

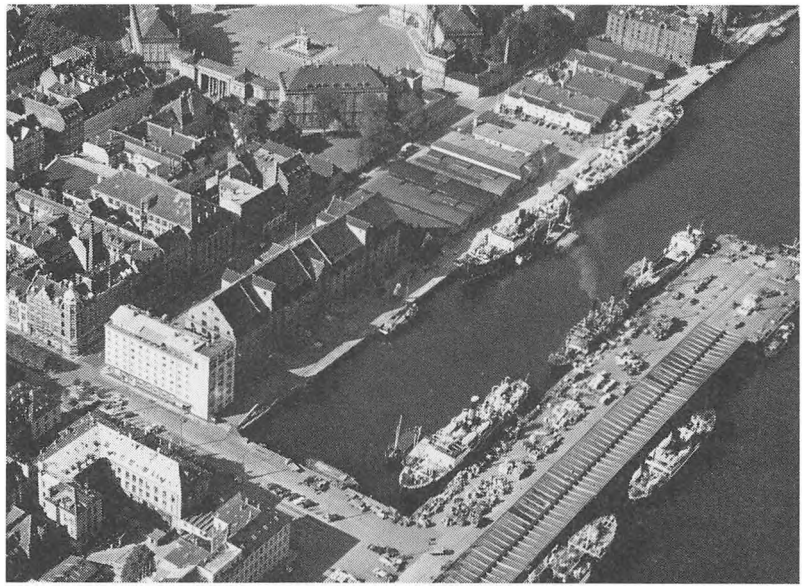

Samme parti som ovenfor – men i 1983. Kvæsthusbroen med den færdigopførte Amaliehave bag, hvor Larsens Plads tidligere lå.

En ting var sikker: Der måtte ifølge servitutter tilbage fra grundlæggelsen af Frederiksstaden højst bygges i to etager (stue og 1. sal) ud for Amalienborg Slot for ikke at ødelægge helhedsindtrykket af slottet set fra søsiden.

Mange forslag blev fremsat og mange projekter til alt muligt forskelligt, herunder Museum for moderne kunst, bibliotek, teater, beboelse og park blev forladt eller kasseret, fordi ingen magtede at klare den økonomiske byrde, som et akceptabelt projekt ville betyde.

Men så købte »A.P. Møller og hustru Chastine Mc. Kinney Møllers Fond til almene Formål« hele arealet og skænkede det til Staten og Københavns kommune, der begge havde accepteret med tak at ville modtage arealet med et haveanlæg, som fonden ligeledes ville bekoste og engagere den belgiske havearkitekt Jean Delogne til at udforme.

I bedste overensstemmelse med internationale traditioner og med danske kongers og andre stormænds tidligere iværksættelse af store anlægsopgaver tilkaldte fonden altså

Frederiksstadens tværakse:
Fra havnefronten til Frederikskirken.

en europæisk havearkitekt og desuden en anden europæer, den italienske billedhugger Arnoldo Pomodoro til at udforme obelisker og flotte springvand.

»Amaliehaven« er det nye anlægs navn i god overensstemmelse med slottets navn og dets historiske forgænger i denne bydel: Sophie-Amalienborg i »Dronningens Have«.

Ved udformningen af hele anlægget er det lykkedes at skabe en værdig afslutning af Frederiksstadens tværakse. Står man med ryggen mod havneindløbet ved den nye anløbstrappe, oplever man et enestående indtryk af den store kirkekuppel i baggrunden som endepunkt for aksen: Havnefront, Springvand, Kongestatue og Kirke. »Amaliehaven« blev indviet i 1983.

Og kajen er i de senere år udviklet til den herligste, brede promenade ubrudt fra Sankt Annæ Plads til Toldboden, en slags forlængelse af den gamle, yndede Langelinie promenade.

Længere nordpå ligger bl.a. tre fredede pakhuse, Det »blå« Pakhus fra 1779, som ikke er blåt, men rødt, Det gule Pakhus fra 1796 og Vestindisk Pakhus fra 1781, alle bygget af arkitekten, professor C.F. Harsdorff. De to første er nu indrettet til boliger, der har en fornem beliggenhed med en vidunderlig udsigt over indsejlingen til havnen. Vestindisk Pakhus rummer for Kulturministeriet Den kgl. Afstøbningssamling og kostumer fra Det kgl. Teater.

På det allersidste stykke op mod Toldboden har staten for nylig opført en ny toldskole, og rederiet *A.P. Møller* har bygget et nyt, elegant hovedsæde, der ligger med sine hvide mure og blålige ruder som et flot udråbstegn ved indsejlingen til den indre havn.

Pakhusene langs Københavns nye søpromenade: Det »blå« fra 1779, det gule fra 1796 og Vestindisk Pakhus fra 1781, alle bygget af arkitekten, professor C.F. Harsdorff.

Hvorfor hedder dette sted: »Kvæsthusbroen«?

»Kvæsthusbroen« hedder den anløbsbro ud for Sankt Annæ Plads, hvorfra Norgesbådene afgår til Oslo hver eftermiddag og ankommer hver formiddag til stor glæde for gæsterne på »Copenhagen Admiral Hotel«. Hotellet er indrettet i 1978 i det gamle pakhus »Korntørringsmagasinet«, som blev opført i den florissante handelsperiode i slutningen af det 18. århundrede.

Det var samtidig med, at kongen løste bøndernes stavnsbånd i 1788 og i årene omkring den franske revolution, der brød ud i 1789.

Sankt Annæ Plads 30.
Det forenede Dampskibs Selskab opførte i 1872 sit hovedkontor her.

Men hvorfor hedder denne anløbsbro netop »Kvæsthusbroen«? Og hvorfor hedder den lille stump gade, som fører fra Nyhavn til Sankt Annæ Plads, »Kvæsthusgade«?

Fordi der i mange år på dette sted lå et marinelazaret (Kvæsthuset), der i 1685 på den daværende sumpede grund blev opført for kvæstede og syge søfolk.

I den blomstrende handelsperiode havde man imidlertid brug for udvidet lagerkapacitet ved Havnen, og Kvæsthuset blev derfor i 1777 inddraget til lager for krydderier og andet godt fra det fjerne Østen. Lazarettet blev flyttet til Overgaden oven vandet på Christianshavn.

Senere var det gamle Kvæsthus en overgang infanterikaserne, indtil Det Forenede Dampskibs Selskab i 1872 overtog grunden og opførte den statelige hvide bygning, der stadig ligger på hjørnet af Kvæsthusgade og Sankt Annæ Plads.

Mod Kvæsthusgade bærer bygningens facade årstallet 1891, men går man gennem porten fra Sankt Annæ Plads ind i gården, ser man på bygnin-

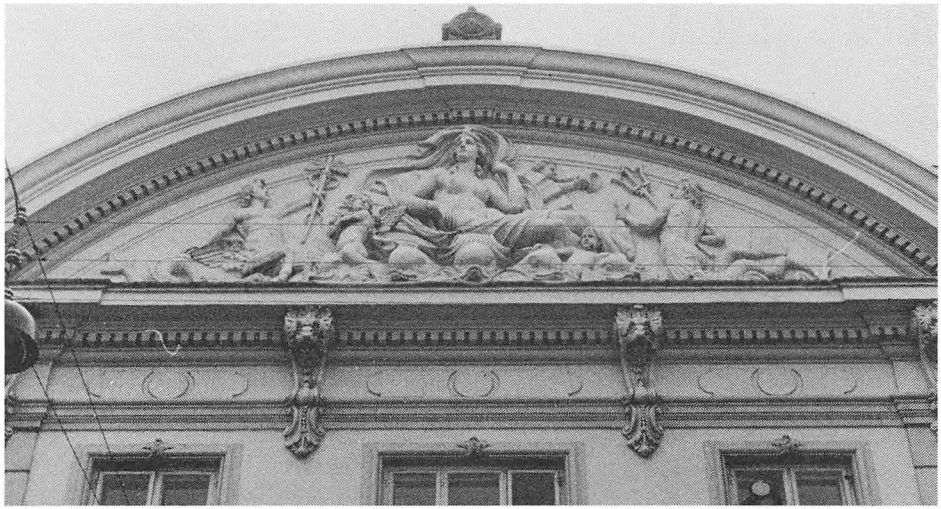

Handelens gud Merkur og havets gud Neptun bejler til Danmark i en skøn kvindes skikkelse.

gen en plade, der vidner om, at det første hus her blev opført 1685, udvidet 1827 og ombygget 1872.

I den smukke bygning har D.F.D.S. sin hovedindgang i nr.30 med anker og malteserkors over porten. I nr.28 har Østre Landsrets 17.og 18. afdelinger deres sæde, og i nr.26 finder man Hovedstadsrådet og A/S Plumrose.

Det majestætiske hus har et elegant midterparti i klassicistisk stil med en stor port midt for bygningen, hvorover der ud for det store midterfag med tre vinduer er en svær marmorbalkon og over denne igen på næste etage en jernaltan. Den flotte facade afsluttes foroven af en stor balustrade med figurer og vaser og med en midterbue med et relief, der forestiller handelens gud Merkur med sin vingede stav og havets gud Neptun med sin fork. De kappes om at bejle til Danmark i en skøn kvindes skikkelse.

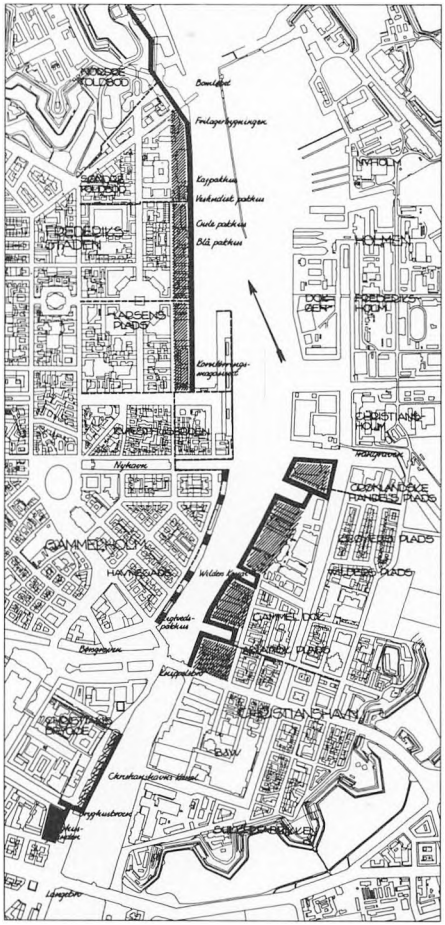

Promenade eller opholdsarealer

Supplerende fodgængerforbindelser

Havnefrontarealer med særlig tilknytning til en havnepromenade

I 1973 foreslog en arbejdsgruppe under Københavns Magistrats 4. afdeling en ny udnyttelse af Københavns havnefront: fodgængerpromenader langs de mest attraktive kajstrækninger i Inderhavnen. Frederiksstadens søpromenade er i dag en realitet.

Bredgade er palæernes gade

Palægade hedder den korte gade, der ligger mellem Bredgade og Store Kongensgade nær Kongens Nytorv. Den blev i sin tid anlagt ved bagsiden af den have, der hørte til Niels Juels Palæ (nu den franske ambassade). Det er en nydelig gade, men der ligger ingen palæer i den.

Skulle nogen gade i hovedstaden på grundlag af bebyggelsen langs den udnævnes til at være Palæernes gade, måtte det blive Bredgade, der med start fra Niels Juels Palæ på hjørnet af Kongens Nytorv byder på det ene fornemme palæ efter det andet.

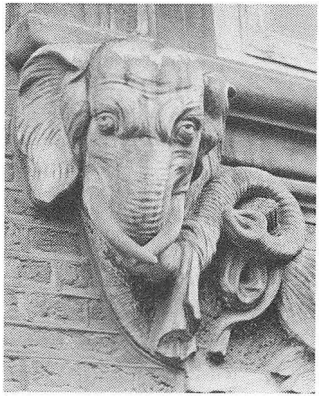

Ulrik Frederik Gyldenløve, Norges statholder, opførte 1702 det palæ, der i 1852 overgik til godsejerslægten fra Bregentved, Moltke. Elefanthovederne er en detalje fra bygherrens våben.

Allerede ved hjørnet af Sankt Annæ Plads lige efter rytterstatuen af Kong Christian d. 10 støder vi på det smukke, hvide »Lindencrones Palæ«, der indtil for få år siden rummede den britiske ambassade. Det er bygget i rokoko-stil i 1751 af selveste kgl. hofbygmester Nicolaj Eigtved, der på Kong Frederik d. 5.s opfordring planlagde Frederiksstaden og byggede mange af palæerne.

Lidt længere fremme har vi Moltkes Palæ på hjørnet af Dronningens Tværgade, nu Håndværkerforeningen. Navnet »Moltkes Palæ« bærer det, fordi godset Bregentveds ejere brugte palæet som vinterbolig fra 1852 til 1930. Det er dog bygget allerede kort efter året 1700 af ingen anden end Christian d. 5.s halvbror, Ulrik Frederik Gyldenløve, Norges Statholder, da han havde solgt sit palæ »Charlottenborg« til enkedronning Charlotte Amalie.

Palæet blev opført i hollandsk barok i to stokværk med et midtparti med fire pilastre og en trefagskvist med fire statuer øverst oppe.

»Odd Fellow Palæet«, Bredgade 28, bygget 1755 af arkitekten J. G. Rosenberg under Eigtveds overopsyn for greve C. A. Berckentin. Hele forpladsen blev i 1884 stærkt molesteret.

J. G. Rosenberg byggede også den monumentale »indgangsportal« til Amalienborg: Bredgade 42, Bernstorffs Palæ, til højre, og Bredgade 54, Dehns Palæ, til venstre i billedet.

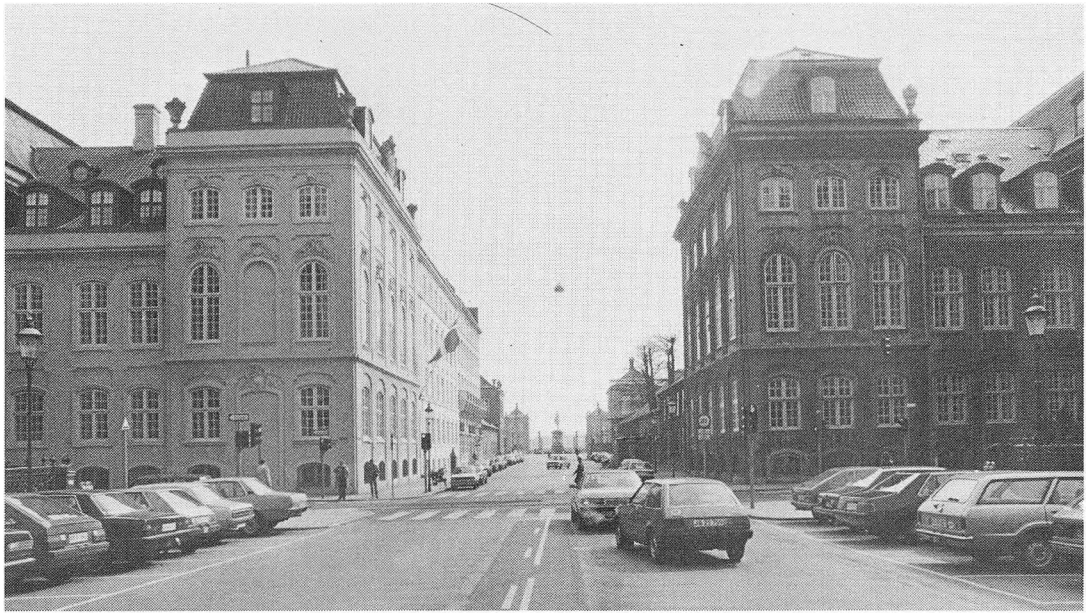

Den fantasifulde udformning af dekorationerne på facaden er værd at se nærmere på. Om begge etagers vinduer er der konsoller, der bærer løvehoveder og under vinduerne svære blomster- og frugtguirlander, hængende i elefantsnabler. Elefanter og løver er med i bygherrens våben, fordi han er af kongelig afstamning.

Lige på den anden side af Bredgade ligger Odd Fellow Palæet bag sit gitter som point-de vue for Dronningens Tværgade. Palæet er nok mest kendt af københavnerne som Koncertpalæet. Det er nu kun en afglans af det enestående palæ, som arkitekten J.G. Rosenberg under Eigtveds overopsyn i 1755 byggede til grev Berckentin som en af de rokoko-pragtbygninger, der rejstes som et led i Frederik d. 5.s Frederiksstad.

De to rokoko-palæer på hver sit hjørne af Bredgade overfor Marmorkirken giver indkørslen til Amalienborg gennem Frederiksgade en monumental karakter. De er bygget af J.G. Rosenberg i årene 1752-55 og er opført spejlvendte med henholdsvis Danmarks udenrigsminister grev J.H.E. Bernstorff og geheimeråd L.F. Dehn som bygherrer.

Begge palæer blev overdådigt udstyret og har begge skiftet ejere og anvendelse adskillige gange siden. Nu er det forsikringsselskabet »Baltica«, der benytter Bernstorffs Palæ som sit elegante hovedsæde, der bl.a. rummer et pragtfuldt trapperum, vel det fineste i sin art i Danmark. Dehns Palæ er for nylig reddet fra ruin ved, at staten ved Fredningsstyrelsen overtog det og videresolgte det til fornuftig nutidig anvendelse. En restaurering er påbegyndt, foreløbig dog tilsyneladende kun af selve hjørnehuset. Resten venter vi på med utålmodighed.

Trapperummet i Bernstorffs Palæ, Bredgade 42.

Kirken, Struensee kunne undvære

Marmorkirkens kuppel kender vel enhver, der blot en enkelt gang har været i København og ikke har kunnet undgå at se den fra gaden, fra søen eller fra luften. Så dominerende er denne vældige bygning, som byplanlæggeren og hofarkitekten Nicolaj Eigtved på kong Frederik d. 5.s bud gav udkast til.

I 1749 nedlagde kongen grundstenen. Og så skulle man tro, at der straks kom gang i sagerne. Men nej.

Også i »de gode gamle dage« kendte man til standsninger af vedtagne planer. Historien om Storebæltsbroen og Københavns tunnelbaner er blot en gentagelse af ældre tiders evindelige tovtrækkerier og forsinkelser. Visse arbejder blev vel hurtigt færdiggjort, f.eks. Amalienborgbyggeriet, men ikke Marmorkirken, hvis formelle navn er Frederikskirken efter kongen, der lagde grundstenen.

Arbejdet med den blev standset første gang efter ordre fra kabinetsminister Struensee. Efter hans fald blev der gjort flere forsøg på at få sat et nyt, billigere byggeri igang, men Riget fattedes penge, og efterhånden lå den påbegyndte kirke hen nærmest som et stenbrud, hvor enhver kunne hente byggematerialer til eget brug.

Den 30. oktober 1749 nedlagde Frederik d. 5. grundstenen til den kirke, der skulle bære hans navn, men som først blev bygget færdig i 1894.

Men i 1874 skete der noget. Den store handelsfyrste C.F. Tietgen købte ruinen og engagerede den tids store danske arkitekt, professor C.F. Meldahl til at lade et nyt udkast og fuldføre kirken, der endelig blev indviet i 1894, ca. 150 år efter, at grundstenen var nedlagt.

Nu står den som et vældigt og vær-

digt vartegn for København, point de vue for Amalienborgs tværakse og umulig at overse.

Rund og høj som Peterskirken i Rom fremkalder den tanken om pavernes stad, og som mange af Roms kirker er den udvendig smykket med en fornem række af statuer, dels oppe på tagterrassen, hvor vi finder 18 repræsentanter for den kristne kirkes historie, begyndende med Moses og sluttende med Martin Luther.

Og på fodstykker i gadehøjde en række berømte danske præster, hvoraf skal nævnes Ansgar, Hans Tavsen og Grundtvig.

Går vi mellem de fire store søjler fra Bredgade-siden ind i kirken, står vi snart i det 46 meter høje vældige barokrum. I kuplen sidder fresker af apostlene og længere nede 12 symbolske medailloner, forestillende f.eks. Troen, Helligånden og Offerlammet.

Kirkens kostbareste smykke er den syvarmede lysestage af det pureste guld, der står på alteret. Den blev skænket til N.F.S. Grundtvig ved hans 50 års præstejubilæum og af hans enke givet til Marmorkirken, fordi Grundtvig i nogle år holdt møder i ruinen, og fordi C.F. Tietgen, der gennemførte byggeriet, var grundtvigianer og betragtede dette værk som slutstenen på sin livsgerning.

Landsretten i operahus

Østre Landsret ligger i den monumentale bygning i stor barokstil på hjørnet af Fredericiagade og Bredgade.

Den er på mange måder særpræget, men de fleste haster forbi uden at lægge mærke til den. Den hviler på en kraftig granitsokkel og har kolossale, brede pilastre mellem vinduesfagene. Den har doriske kapitæler, en mægtig gesims og et enormt valmtag. Desuden et smukt murværk og en majestætisk trekant over gesimsen på begge sider af bygningen, såvel mod Fredericiagade som mod haven ved Bredgade.

Den flotte bygning er opført af kgl. bygmester Johan Conrad Ernst for kong Frederik d. 4., der ønskede at give befolkningen et operahus ude nordpå i den del af København, som knap endnu var anlagt. Det var i 1701-03, før Ludvig Holberg begyndte at spille på dansk i Lille Grønnegade (1722-28).

Den kgl. Opera i den bydel, der senere blev til Frederiksstaden, blev åbnet i 1703, altså for ca. 280 år siden. Åbningsforestillingen var Molieres »Amphitryon«, der blev spillet af en af kongen indkaldt fransk trup med alle nymodens kulisser og sceneeffekter.

Det blev dog ingen succes, fordi danskerne ikke forstod det franske, og teatret måtte lukke allerede i 1708. Det var ellers flot indrettet. Man kørte ind gennem en stor – nu tilmuret – port i Fredericiagade og begav sig op i operasalen på 1. sal.

Siden året 1708 har denne prægtige bygning, som nok i dag ligger lidt upåagtet, skiftevis henligget i faldefærdig stand og været brugt til vidt forskellige formål. Fra 1720 og i mange år som sø- og landkadetakademi. Fra 1861-84 som almindelig kaserne – og så som »midlertidigt« hjem for Danmarks Rigsdag, der var blevet hjemløs ved Christiansborg Slots brand i 1884.

»Midlertidigheden« varede i 34 år, og i den tid havde Danmark faktisk et overhus og et underhus, idet Folketinget holdt møder i en sal, der var indrettet i stueetagen, mens Landstinget var installeret i den gamle operaetage. Her blev også Rigsrettens møder holdt, da rigsretssagen i 1910 imod J.C. Christensen og Berg blev forhandlet efter skandalen om Alberti.

I 1902-03 fik den midlertidige rigsdagsbygning en tilbygning, der ligger vinkelret på den gamle operabygning, og ses tilbage i haven mod Bredgade. Den er søgt gjort så lidt afvigende som muligt fra hovedbygningen.

I sin fortræffelige bog om operahuset skriver fhv. landsdommer Thorkild Roepstorff om tilbygningen bl.a.: »Den byggedes i samme stil som operahuset med pilasterinddeling og mønstret murværk etc. Tilbygningen er en pastiche, og der kan ikke være tvivl om, at den gamle bygning var smukkere som fritliggende. Men når man tager den herskende opfattelse af, hvorledes sådanne tilbygninger burde foretages, i betragtning, må man indrømme, at løsningen er vellykket.«

På ét punkt kan man se forskellen: Tilbygningen har en høj gesims med seks vaser ovenpå, men ingen majestætisk trekant over midten af gesimsen, sådan som den egentlige opera-

Øverst den gamle operabygning fra 1703, der nu huser Østre Landsret, set fra hjørnet af Fredericiagade og Bredgade. Nederst ses tilbygningen fra 1902-03 ud mod haven mod Bredgade. Gitteret er fra det i 1884 nedbrændte Christiansborg.

bygning har på langsiderne såvel mod Fredericiagade som mod haven ved Bredgade.

Hvad var nu grunden til, at denne tilbygning blev opført i begyndelsen af dette århundrede?

At hovedbygningen blev benyttet som Rigsdag (1884-1918), men savnede tilstrækkelige udvalgs- og partiværelser. Det sejrende Venstreparti, som i 1901 havde fået regeringsmagten, fik midterværelset i tilbygningen som forsamlingssal. I kælderen, hvor der nu er opholdsrum for arrestanter, holdt snapstinget til.

I 1918 flyttede Rigsdagen tilbage til det nyindrettede Christiansborg Slot, og siden har Østre Landsret resideret i Frederik d. 4.s fornemme bygning.

Et enkelt minde om rigsdagsperioden er tilbage: Gitteret om haven ud mod Bredgade stammer fra det gamle, i 1884 nedbrændte Christiansborg Slot.

Inden bygningen blev landsretsbygning, kom den i øvrigt endnu en gang til at vise sin nytte i en vanskelig situation. Under den spanske syge i sommeren 1918 blev den brugt som lazaret for marinens influenzapatienter.

Alexander Newski, Sankt Ansgar og Frederiks Hospital

Bredgade er nok Palæernes gade, men den er mere end det. Mange andre markante bygninger fra forskellige tidsaldre ligger ved denne fornemme gade. Har man på vej mod nord passeret Frederiksgade, aksen fra Amalienborg til Marmorkirken, kan man f.eks. ikke undgå at bemærke de

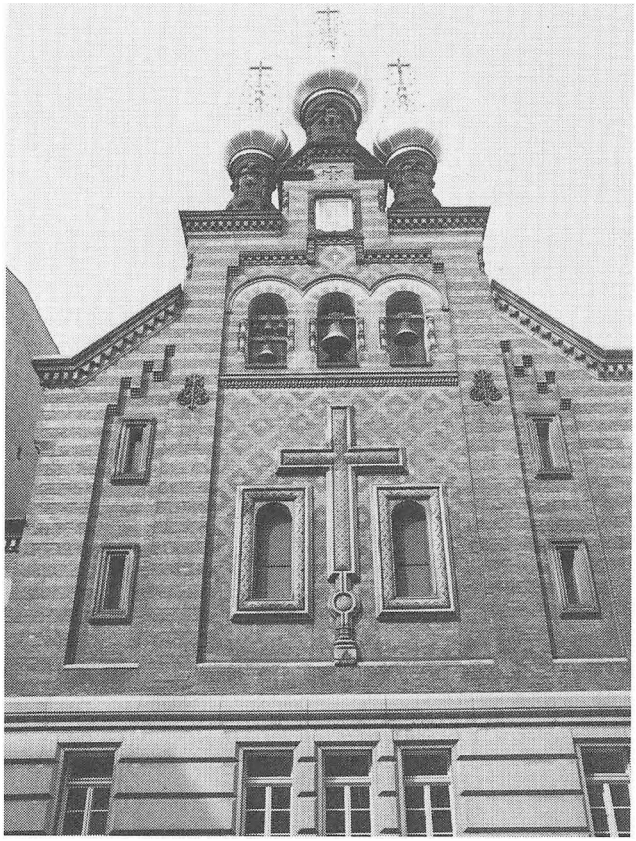

Alexander Newski Kirken i Bredgade blev opført 1881-83 af den russiske regering. Det var Christian d. 9.s datter Dagmar, der som russisk kejserinde fik sat byggeriet i gang.

forgyldte løgkupler på Alexander Newski Kirken, der er opført i 1881-83 af den russiske regering på foranledning af kejserinde Dagmar, Christian d. 9.s datter. Og på hjørnet af Fredericiagade ligger Østre Landsret.

Lige overfor Landsretten ligger i nr. 60 »Titkens Gaard«, opført 1755-56 for oldermand i urtekræmmerlauget Nils Titken med den for sine barokbygninger kendte Laurids de Thurah som arkitekt. Det er bemærkelsesværdigt, at han her har tilpasset bygningen efter de linier, som Frederiksstadens hovedarkitekt Nikolaj Eigtved, rokokoens forkæmper, havde fastlagt for denne bydel.

Nu følger den ene monumentale bygning efter den anden i rad og række på højre side af gaden. Først »Kirurgisk Akademi« i nr. 62 opført i 1785-87 i klassicistisk stil af arkitekt Peter Meyn, hvis hovedværk dette akademi er. Det indre domineres af det store amfiteatralske auditorium, der går op gennem to etager. I dag er det Medicinsk-historisk Museum.

1. november 1842 indviedes i nr. 64 katolikkernes Sankt Ansgars Kirke, der dengang ikke måtte have tårn eller klokker. Den er tegnet af G.F. Hetsch og har en beskeden facade mod gaden. Den blev de danske katolikkers domkirke i 1941 og fik i 1943 et tårn, der ikke kan ses fra gaden.

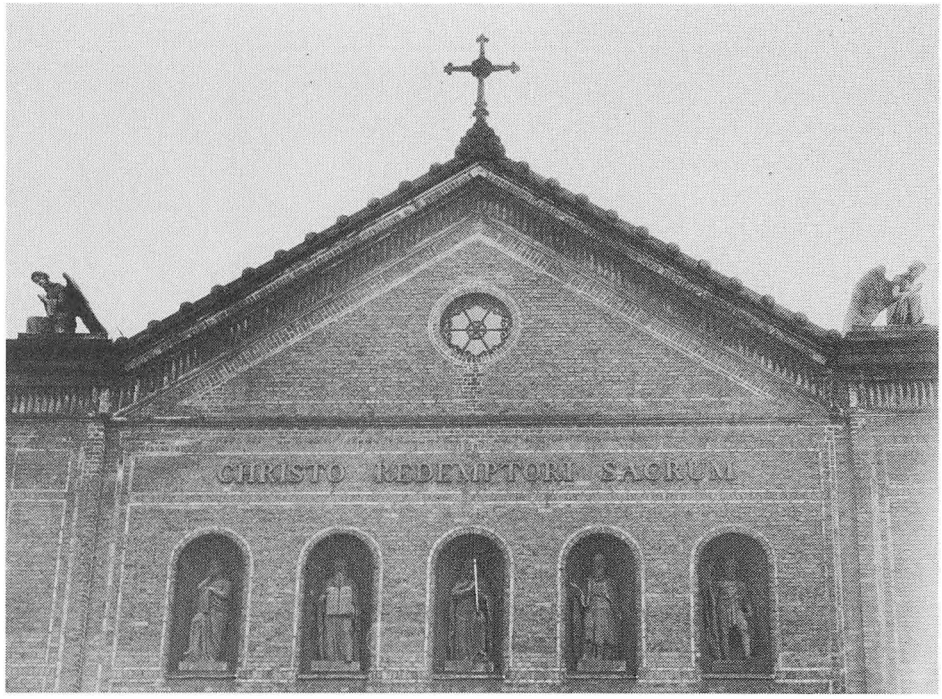

Også katolikkernes domkirke i Danmark, Sankt Ansgars Kirke, ligger i Bredgade. Den er tegnet af G. F. Hetsch, der også tegnede Synagogen i Krystalgade.

Det ligger i den modsatte, østlige ende af bygningen og kan ses, hvis man går ind i gården bag »Kirurgisk Akademi«. Man kommer derind gennem en port mod Fredericiagade i »Titkens Gaard«.

Et kapitel for sig er Kunstindustrimuseet i nr. 68. Selve museet ligger i de fire lave bygninger, som i 1752-54 blev bygget af Nikolaj Eigtved som hospital, »Frederiks Hospital«. Hver af de to korte fløje er på midten udbygget til en pavillon, og inde i mellem de fire længer ligger den berømte »Grønnegård«, hvor der om sommeren spilles friluftsforestillinger.

Eigtveds rokokobygninger er nu

hjemsted for det meget dejlige Kunstindustrimuseum med mange værdifulde minder om de seneste århundreders møbler og porcelæn. Det blev indrettet, efter at Frederiks Hospital i 1910 var blevet afløst af Rigshospitalet og bygningerne i 1921-26 indvendig ændret af arkitekterne Ivar Bentsen og Kaare Klint.

Da Eigtved døde i 1754 gjorde Thurah komplekset færdigt ved at bygge de fire store bygninger i de fire hjørner af den store grund mellem Bredgade og Amaliegade. Deres stil er den noget tungere barokstil, og de var annekser til hospitalet. De to mod Bredgade (nr. 66 og 72) anvendes nu af bl.a. Danske Arkitekters Landsforbund og Sø- og Handelsretten. På retsbygningens væg mod gårdspladsen sidder lige inden for gitteret den mindetavle, der ses herunder.

Eigtveds »Frederiks Hospital«, Bredgade 68, der blev Kunstindustrimuseum i 1910, da hospitalet flyttede ud til Rigshospitalet.

De fattige gamle kom ikke på Frederiks, men på Almindeligt Hospital i Amaliegade. Interiør fra 1885.

Havhestebrønden

Inde i Kunstindustrimuseets skønne »Grønnegård« i Bredgade nr. 68 står et monument, som har sin egen interessante historie, nemlig billedhuggeren *Niels Skovgaards* hovedværk »Havhestebrønden«.

Kunstindustrimuseets Grønnegård er et af hovedstadens fineste klassiske, rolige haveanlæg med ærværdige lindetræer, græsplæner, brostensgange og sandstensornamenter.

Der er fri adgang for publikum i museets åbningstid – og går man ud i Grønnegården, ser man i sommertiden straks »Havhestebrønden«. Men altså kun i sommertiden. Så snart vintertiden stunder til, får brønden overfrakke på, en lille træbygning, der skal beskytte den mod det barske, danske klima.

Niels Skovgaards hovedværk »Havhestebrønden« i Kunstindustrimuseets »Grønnegaard«.

Personlig kom jeg på sporet af denne morsomme brønd, da jeg for nogle år siden var interesseret i at finde et godt kunstværk, som det ville være passende at opstille på Sankt Jacobs Plads på Østerbro, efter at det var blevet nødvendigt at fjerne den gamle telefonkiosk, som var blevet ødelagt ved hærværk.

»Havhestebrønden«, der i sin tid blev bekostet af Københavns kommunes kunstfond, kunne jeg ikke få flyttet ud på Østerbro.

Hvorfor ikke?

Fordi den netop i 1923 var blevet flyttet fra sin oprindelige plads på Kultorvet og overgivet i Kunstindustrimuseets varetægt som følge af, at den ikke kunne tåle at stå ude om vinteren, når det veksler mellem frost og tø. Den var i 1916 blevet opstillet på Kultorvet og skulle tjene dels som drikkekumme for heste og dels som udsmykning af torvet. Den forestiller en mellemting mellem en kraftig bryggerhest og et havuhyre med fiskehale.

Her må vi huske, at Kultorvet i mange år havde været det sted, hvor-

til kulsvierne fra Nordsjælland bragte trækul og tørv i deres hestevogne til byens forsyning. Hestene skulle have en chance for at få deres tørst slukket i de drikkekummer, der var opstillet på torvet.

Niels Skovgaards brønd er opført af såkaldt norsk Fedtsten eller Frådsten. Sagnet fortæller, at Knud den Hellige beordrede folk til at samle fråde (havskum), der hærdedes på hans bud. Måske kendte Niels Skovgaard denne myte, da han skabte havhesten.

Hans materiale kunne dog – trods dets norske oprindelse – ikke tåle det danske vinterklima og måtte derfor have en trækappe på om vinteren. Resultat: Hesten blev med samt sit vinterskur opstaldet i Kunstindustrimuseets Grønnegård, hvor man om sommeren kan se vandet dryppe ud af Havhestens mund og ned i en cylindrisk udhulet brønd. Derfra finder det videre vej til en drikkekumme, skabt til glæde for de levende heste, der i begyndelsen af vort århundrede endnu havde deres daglige tur til Kultorvet i København.

Huset med de mange søjler

For netop 100 år siden var det blevet moderne at bygge flotte beboelsesejendomme med masser af udsmykninger på facaderne.

Arkitekturen fra denne periode har mange navne, f.eks. Europæernes internationale stil, Historicismen, Stukarkitekturen, den italienske og franske Høj-Renæssance eller blot Stilforvirringen. Det sidste, fordi der rent ud sagt var frit slag for enhver stil, bare den bidrog til at gøre København til en hovedstad, der kunne måle sig med andre storbyer i Europa.

Den tids toneangivende arkitekt var professor Ferdinand Meldahl, der var direktør for Kunstakademiet og medlem af Københavns Borgerrepræsentation.

I sine forelæsninger på Kunstakademiet sagde han til sine elever: »Stemning, mine herrer, tænk altid på stemningen. Et bygningsværk skal appellere til følelserne og ikke blot være et sted at bo i, men også en kunstgenstand til glæde for de forbipasserende«.

Selv byggede Meldahl den fornemme Marmorkirke og herskabshusene i Frederiksgade omkring kirken. De er i den parisiske renæssancestil. Og selv om ikke alle var begejstrede for Meldahl, fulgte bygherrer og arkitekter i stor stil hans appel om at skabe stemning.

Stemning for alle pengene blev der bl.a. skabt i den nordre ende af Bredgade. Her byggede arkitekt Ferdinand Jensen i 1880'erne i nr. 63-65 et stort kompleks med lejligheder for det bedrestillede borgerskab, der gerne ville bo nær kongeslottet. Der var dagligstue og salon til gaden og resten af værelserne i en lang sidefløj mod gården.

Men frem for alt fik huset en pragtfacade med søjler om alle vinduerne og rigt smykkede buer og trekanter over dem. Bredgade 63-65 er kendt for at have en af de flotteste og mest stilkorrekte renæssancefacader fra denne tid. Den opfylder til fulde Meldahls ønsker om dekorative enkeltheder. Men onde tunger har også kaldt Ferdinand Jensens søjlehus for et eksempel på »international parvenustil«.

Næste gang, De kommer i Bredgade, skulle De kigge op på de mange søjler på dette og andre huse i denne ende af gaden og se de utallige udslag af tidens anstrengelser for at forandre

København til at være en rigtig »europæisk« hovedstad.

Gå også ind i gårdene og se på sidehusene med de mange vinduer, og læg mærke til, at gårdsiden og trapperummet i nr.65, der nu er indrettet til hotel (Viking), er meget smukt vedligeholdt, hvad man ikke kan sige om den anden halvdel af huset i nr. 63.

I portrummet til nr. 71 sidder på væggene nogle slemt skrammede afstøbninger af nogle af Bertel Thorvaldsens medailloner, bl.a. »Dagen« og »Natten«, købt i Thorvaldsens museum, der har leveret den slags afstøbninger til et utal af private bygninger, men som ikke kan påtage sig at holde øje med, om de bliver ordentligt vedligeholdt.

I nr. 73 lå endnu indtil 1965 Det kgl. Frederiks Hospitals Apotek, der nu er nedlagt. Inventaret er flyttet over i Medicinsk-historisk Museum i nr. 62, men i gulvet i portgennemkørslen i nr. 73 minder en smuk mosaik med et sejlskib og apotekets navn om den fordums glansperiode. Facaden har søjler om vinduerne og fornemme karnapper, og det samme gælder nabohuset på hjørnet af Esplanaden.

Men ikke blot søjler, karnapper og blomsterhankbuer er med til at skabe Meldahlsk stemning i Bredgades nordre ende. Også karyatider, bærende figurer, er sat på facaderne. Se blot de to kraftige havmænd, der på Esplanadehotellets afskårne hjørne på den anden side af gaden nu i 100 år har lagt al deres styrke i at bære den tunge karnap, der strækker sig helt op til 3.sal med vinduer, hvorfra der er udsigt gennem Grønningen frem til Østerport station.

»Stemning« var sagen i slutningen af 1800-tallet. Ferdinand Jensen byggede i Bredgade 63-65 i den Meldahlske ny-renæssance med søjler over hele facaden – og på Esplanadehotellets hjørne fik to havmænd lov at bære karnappen.

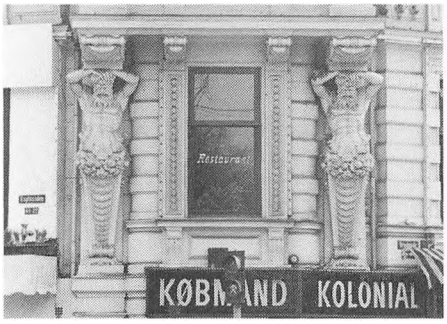

Håndarbejde i gamle hestestalde

I Bredgade nr.76 lige efter Kunstindustrimuseet ligger et hus, der tit har gæster, som må lægge penge på bordet for et besøg der. Enten i den hyggelige frokostrestaurant i kælderetagen med levende lys på bordene eller i Rodekontoret i stuen og på 1. sal.

Men hvor mange ved, at vi her står ved et af de huse, der er bevaret næsten uændret i den skikkelse, det fik, da bygherren, toldtaxatør Christian Frederik Løwe i 1754-55 lod det opføre i det nordligste hjørne af Frederik d. 5.s »Frederiksstad«?

Bredgade 76 med Cafe Petersborg i kælderen er bevaret i næsten uændret skikkelse siden 1754-55, da C. F. Løwe lod det opføre i det nordligste hjørne af Frederik d. 5.s »Frederiksstad«.

Det 3-etagers fredede forhus mod Bredgade har syv vinduer i hver etage undtagen i stuen, der i højre side har en portgennemkørsel.

Man kan uden at komme af med penge gå ind gennem det smukke portrum, der nu har fine moderne lamper. Og man kan gå videre ind ad døren i portens venstre side og beundre det flotte trapperum, der fører til etagerne ovenover. Det må vi godt, selv om vi ikke skal besøge Rodekontoret. Går vi dernæst ud i gården, har vi på venstre hånd et langt sidehus, hvori det 230-årige hus oprindelig havde soveværelser og køkken i etagerne og bagest i huset domestiktrappe.

Under sidehusets boliger og i det lille tværhus, der ligger vinkelret på sidehuset, havde toldtaxator Løwes ejendom for over 200 år siden to hestestalde til henholdsvis otte og fire heste og plads til fire vogne.

Nu er dette ændret. I dag er der bygget om, så Håndarbejdets Fremmes Seminarium benytter huset. Hvor hestene for 200 år siden stod i deres båse, sidder nu flittige elever og dyrker håndarbejdets kunst.

Løwes ejendom er ved hovedbyg-

ningens og sidehusets inddeling karakteristisk for den fornemme bydels oprindelige bygninger og er bevaret som et af de få helt ægte eksempler på den af Nikolaj Eigtved inspirerede »Frederiksstad«. Det var dog ikke alle huse i Frederiksstaden, der havde stalde til tolv heste og fire vognremiser, som altså nu er forsvundet. Vi ved da også, at toldtaxatør Løwe nok ejede huset, men ikke havde råd til selv at bo i det. Han lejede det ud til en kammerherre Rosenkrantz, der var lidt bedre »ved muffen«.

Og i året 1827 købte admiralitetet gården, hvorefter den blev benyttet til Søkadetakademi indtil 1865.

Allerdybest inde på toldtaxatørens grund lå i hans tid en dejlig rosenhave, som man kom til ved at smutte gennem porten i højre side af tværhuset. Det kan man også gøre i dag. Og hvad finder man så? Intet spor af rosenhave, men endnu en gård med et sidehus, der i den ene ende har en lille salgsudstilling for glas, tekstil og keramik. Den kaldes for »Hestestalden«, fordi der også her engang har været en rigtig hestestald, men dog meget nyere end toldtaxatørens. Den er opført i 1880'erne af grosserer N.B. Cohn, der nu var ejer af det bageste areal, og man ser endnu inde i butikken båsene, hvor grossererens heste har stået. Der var plads til 6. Indehaverne af udstillingen frister i dag folk til at gå derind ved hjælp af skilte i portene i Bredgade og Esplanaden.

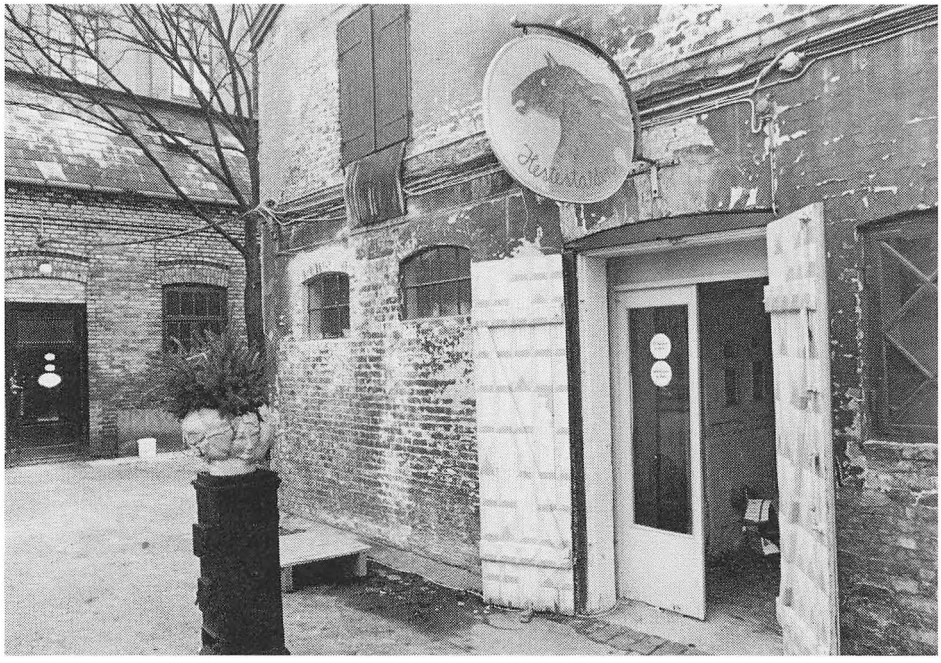

»Hestestalden« i gården til Bredgade 76, hvor man kan købe kunsthåndværk i de gamle hestebåse, opført i 1880'erne af grosserer N.B. Cohn. Man ser endnu inde i butikken båsene, hvor grossererens heste har stået.

Denne sidste gade kommer man nemlig ud til, hvis man begiver sig på vandring videre frem gennem side- og baggårde for til sidst at stå i den ene ende af »Samfundet og Hjemmet for Vanføres« bygninger lige over for Kastelsgraven.

Fru Dannemand – Estrup – Vanførehjemmet

Esplanaden nr.34 er et hus med en spændende historie. Flere af højdepunkterne i den er værd at se nærmere på.

Lad os straks nævne tre navne, der er knyttet til dette hus: Fru Dannemand, konseilspræsident Estrup og »Samfundet og Hjemmet for Vanføre«. I den nævnte rækkefølge.

Allerede i 1791 opførte tømrermester Andreas Hallander en ejendom i nr.32-34 på Toldbodvej, der nu hedder Esplanaden. Han var en af de håndværkere, der havde fulgt professor C.F. Harsdorffs undervisning i klassicistisk byggestil på Kunstakademiet, og nu tog fat, hvor Harsdorff ikke rigtig kom igang, nemlig i den nordre ende af Amaliegade og på Esplanaden overfor Kastellet.

Esplanaden 34, hvor fru Dannemand, Frederik d. 6.s elskerinde levede med sine og kongens børn. Det var her konsejlspræsident Estrup senere boede.

Hans hus på Esplanaden var i den bedste Harsdorff-stil, oprindeligt på to etager med otte fag med siderisallitter og en iøvrigt meget enkelt dekoreret facade. Senere skete der forandringer dels i etagehøjden, dels i ejer- og beboerforholdene.

Fra omkring 1808 boede kong Frederik d. 6.s borgerligt fødte elskerinde her under navnet Fru Dannemand, og huset blev kaldt »Det lille Hof«. Hun levede ret ubemærket med sine og kongens børn, to døtre og to sønner og deres børn. Selv boede hun her til sin død i 1862.

Efter den tid har flere af landets konseilspræsidenter haft deres bolig i huset. Mest kendt er Jacob Brønnum Scavenius Estrup, og netop på fortovet her uden for sin bolig var han i 1885 genstand for et attentat, da en ung typograf Julius Rasmussen passede ham op og affyrede to revolverskud imod ham. Kun en af kuglerne ramte, men prellede af mod en frakkeknap.

Estrup tog det hele koldblodigt og

Attentatet mod Estrup 1885.

deltog allerede samme aften i et middagsselskab. Attentatmanden blev pågrebet af nogle tililende og idømt 14 års tugthus. Han begik selvmord i fængslet.

I 1895 solgte Estrup sit hus til »Samfundet og Hjemmet for Vanføre«, der længe havde set sig om efter et passende sted for sin voksende virksomhed. Estrup var nu ikke længere konseilspræsident og havde derfor ikke mere brug for en fast bolig i København, og »Samfundet og Hjemmet for Vanføre« ville gerne erhverve et hus med en så stor grund, at der var mulighed for at udvide ved byggeri i baghaven. Og det var der på Esplanaden nr.34.

På dette sted har SAHVA (forkortelse for Samfundet og Hjemmet for Vanføre) efterhånden i stigende omfang udvidet sine foretagender: værksteder, skole og butik med salg af elevernes produkter, og selv om hovedvirksomheden nu er flyttet til de ortopædiske hospitaler og til Geelsgård Kostkole, har SAHVA stadig et omfattende kompleks på Esplanaden.

Færdes man i denne gade, gør man sig vist ikke klart, hvor store og hvor smukt indrettet og vedligeholdt bygningerne og havearealerne er. Går man ind ad porten til nr.34, kan man foretage en hel lille, spændende spadseretur gennem haveanlæg og gårde og ende ved udgangen i nr.42.

Undervejs glædes man over et springvand i gården og på en af sidebygningerne et minderelief med portræt af forstanderinde Johanne Petersen, der i 1890 tog initiativet til oprettelsen af »Hjemmet for Vanføre«, og ude i haven ud for en hyggekrog med åben pejs en buste af stifteren af det hele, pastor Hans Knudsen (1813-86), efter hvem Hans Knudsens Plads ved Ortopædisk Hospital i København er opkaldt.

I en af gårdene ved en parkeringsplads er der på en væg opsat en række smukke relieffer, der alle har klassiske motiver.

Der er fint istandsat overalt. Og portene står åbne for besøgende.

Gå ind i Esplanaden 34 og igennem gårdanlægget ud til nr. 42: der er klassiske relieffer at se på murene.

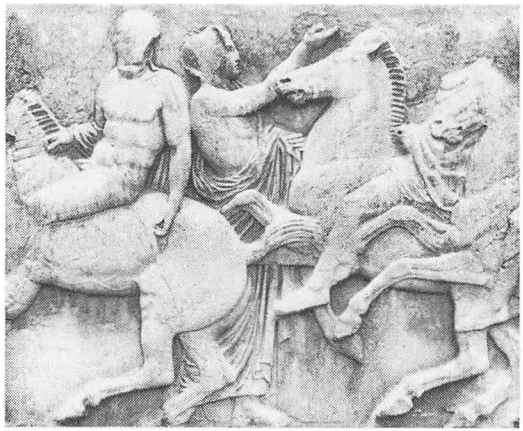

Vindt og skævt – og stadig smukt

Måske har De lagt mærke til det gamle, hvide hus på hjørnet af Gothersgade og Kronprinsessegade over for indgangen til Kongens Have?

Så har De sikkert også set, at det er både vindt og skævt og ser ud, som om det ikke er bedre værd end at blive revet ned.

Det vil imidlertid aldrig ske. Derimod har der for en del år siden været tale om at flytte huset.

Det hænger sammen med, at man dengang alvorligt overvejede at gøre Gothersgade bredere. Et hus på hjørnet af Adelgade blev revet ned, og et nyt blev bygget lidt tilbagetrukket. Det var tanken at lade flere af de andre huse lide samme skæbne, men heldigvis ikke huset på hjørnet af Kronprinsessegade. Det er nemlig fredet i klasse A.

Dette skæve, gamle, men smukke hus i Kronprinsessegade 2, skulle være sat på ruller – og rykket ind på nr. 4's plads. Men det blev ved tanken.

Man undersøgte derfor, om man ikke i stedet for kunne nedrive det røde hus i Kronprinsessegade nr.4 og rulle det hvide hus i nr.2 hen på nr.4.s plads. Det var teknisk muligt, og det forberedte man sig på at gøre, men ideen er senere skrinlagt, fordi det nu ikke er nødvendigt at gøre Gothersgade bredere.

Men hvorfor ville man rive nr.4 ned og rulle nr.2 hen på dets plads?

Fordi nr.4 ikke er af samme historiske betydning som alle de andre gamle huse i Kronprinsessegade.

Denne gade stammer fra årene lige efter 1800. Man besluttede dengang at anlægge en parkgade langs Kongens Haves østside og lade bygge en række klassicistiske huse startende med nr.2, der har afskåret hjørne med blomsterhankbue over vinduet på 1.sal og trekanter over sidefløjsvindu-

erne på 1.sal såvel mod Gothersgade som mod Kronprinsessegade.

Det er professor Harsdorffs klassicistiske stil, der her er anvendt, og den ser man mere eller mindre udtalt i gadens husrække.

De fleste af husene har de fornemste rum i de smalle facader med vinduerne mod gaden og en stor port med indkørsel til gården, hvor spisestuen ligger i hjørnet og sidehusene indeholder de sekundære værelser. Det var jo patriciere, der byggede husene og gjorde meget ud af dem. Kronprinsessegade er et besøg værd, men hvis De vil ind i gårdene, må De komme en hverdag. Portene er næsten alle låset lørdag og søndag, fordi

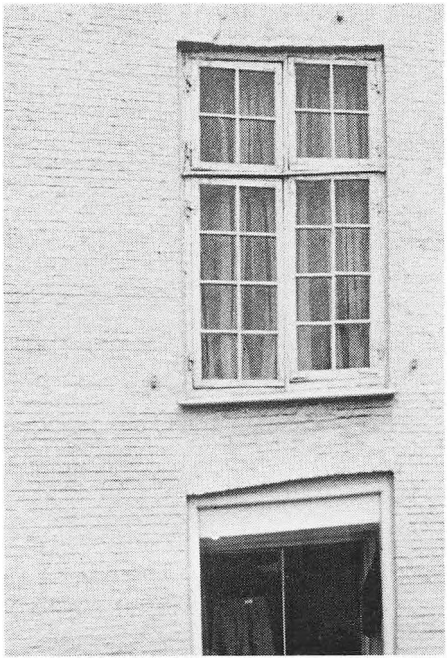

At Absalons voldgrav løb langs den nuværende Gothersgade tæt ved Kronprinsessegade 2, kan tydeligt aflæses af dette nedsunkne vinduesparti.

uvedkommende ellers går ind, og ikke alle opfører sig så hensynsfuldt, som de burde.

I nr.30 er der dog adgang hver eftermiddag undtagen mandag, også indendørs, hvor man kan beundre den fine samling af møbler og andre antikviteter, som højesteretssagfører C.L. David i sin tid har opstillet i det meget smukke hus, der i lighed med flere af de andre huse har en fornem svungen trappe.

Klassicismens små perler i Kongens Have

I 1789 udnævnte kong Chr. d.7. professor, arkitekt Peter Meyn til kgl. hofbygmester og stadsbygmester i København. I denne egenskab kom Peter Meyn til at øve stor indflydelse på byggeriet i hovedstaden, ikke mindst efter den store ildebrand i 1795.

Sammen med professor J.H. Rawert afleverede han allerede ti dage efter branden et omfangsrigt forslag om byens genopbyggelse.

Måske var det netop disse to, der fik kongen (og kronprinsen) til at skænke byen et stort areal af Kongens Have mellem Gothersgade og Sølvgade, så de borgere, hvis huse var nedbrændt, kunne få et sted, hvor de kunne bygge nyt.

Kronprinsessegade blev anlagt og fik på den ene side beboelseshuse og på den anden side et hegn til afgrænsning af parken og en række små kubiske pavilloner, som man tænkte sig anvendt som butikker. Man drømte om en fin parkgade i parisisk stil og så for sig damerne og deres kavallerer på indkøb i den elegante gade.

Det var professor Meyn, der tegnede de pavilloner, som ligger der den dag i dag og endda er fredet i klasse A.

Som butikker blev de dog ingen succes, og nogle af dem blev derfor

Parkporten med pavillonerne på hjørnet af Kronprinsessegade og Gothersgade.

Her var det, man forestillede sig, at de elegante damer skulle gå på indkøb med deres velbeslåede kavallerer.

ombygget til boliger under den trange boligsituation, som efterhånden opstod indenfor byens volde, før byportene blev nedrevet efter koleraepidemien i 1853.

Når man gør sig klart, at hver af pavillonerne ikke er mere end 6 alen bred, 6 alen dyb, og 6 alen høj (3,7×3,7×3,7m), lyder det ganske utroligt, at der i disse små huse har været indrettet beboelse i to etager med flere rum i hver etage. Men det sværger vore bygningshistorikere på. Og så skal det nok være sandt.

Historikerne beretter i øvrigt om, at der i mange boliger i København før 1853 ikke var plads til, at beboerne kunne ligge ned og sove. De måtte sove siddende.

I dag anvendes pavillonerne til mange forskelligartede formål, men kun i ganske få af dem er der små butikker. En enkelt har undtagelsesvis fået lov til at bygge en udvidelse til, så en hyggelig restaurant trives ved siden af den fornemme indgangsport til parken skråt over for Dronningens Tværgade.

Symbolisme på husmuren

Man kan stadig møde overraskelser, når man spadserer rundt i hovedstaden og bruger sine øjne godt. Især hvis man ikke nøjes med at se på vinduesudstillinger i stueetagen.

F.eks. på det skarpe hjørne af Christian d. 9.s Gade og Møntergade skråt overfor hjørneindgangen til Kongens Have ved Gothersgade og Kronprinsessegade.

Her sidder tilsyneladende ganske umotiveret over indgangen til en butik et stort broncerelief, der rækker op imellem de to gange to buede vinduer på 1.sal.

Jeg har altid forestillet mig, at det var en skildring af årets gang, hvor man ser det nye år holde sit indtog i venstre side i en ung smuk kvindes skikkelse, og hvor hun i midten er blevet til sommeren, der med solen over hovedet og blomsterguirlander i hænderne danser og leger med børnene. Yderst til højre humper det gamle år træt og ældet, krumbøjet og støttende sig til en stok ud af billedet, skubbet på vej af en af de kåde knægte.

Ja. Årets gang ville jeg kalde relieffet, hvis jeg skulle gætte på meningen med det.

Rudolph Tegners »Forårsrengøring« på facaden på hjørnet af Christian d. 9.s Gade og Møntergade.

Men så fandt jeg et billede af relieffet i en bog, »København i Søgelyset«, som civilingeniør V. Malling skrev i anledning af »Foreningen til Hovedstadens Forskønnelses« 75 års dag i 1960.

Og hvad fortalte så Malling?

At relieffet er udført af billedhuggeren Rudolph Tegner, da huset, det sidder på, blev opført i 1907. Og han citerer, hvad »Politiken« skrev dengang:

»Som det vil ses, forestiller scenen en forårsrengøring. Den unge pige i midten med glorien om hovedet er foråret, eller, om man vil, den nye tid.

Børnene, hun har i hånden, er forsynede med fejekost og støveklud. Den gamle kælling med krykkerne, der puffes til side af en kåd unge, er naturligvis sindbilledet på det gamle, skrøbelige København. Lad falde, hvad ikke kan stå! Som hendes modpart står i den anden side af relieffet en nøgen, ung skønhed og smiler venligt til purken, som skrubber muren ren.«

Så vidt »Politiken« i 1907. Og Malling, der selv var en ivrig forkæmper for bevarelsen af det gamle København, tilføjer sørgmodigt: »Relieffet er et monument fra den tid, da man i iveren efter at gøre København til en storby kasserede alt det gamle, bare fordi det var gammelt.«

Ser man efter i arkiverne, melder de, at Københavns Kommune i 1906 i kong Christian d. 9.s sidste regeringsår solgte karreen mellem Gothersgade, Møntergade, Gammel Mønt og Store Regnegade til et konsortium, som her nedrev en gammel bebyggelse og opførte Christian d. 9.s gadekvarteret.

Og så lod man den ellers meget omstridte billedhugger Rudolph Tegner forsyne et af hushjørnerne med et symbolsk broncerelief.

Tegner var netop tilhænger af den kunstretning, der kaldtes »Symbolismen«, og med sit relief udtrykte han øjensynlig tilfredshed med, at det gamle byggeri på dette sted blev nedrevet og erstattet med nyt, som var udtryk for den romantiske retning med borgtårne og bygninger i højskolestil, som bl.a. var inspireret af Rådhusets arkitekt Martin Nyrop og hans tilhængere.

Om Rudolph Tegner bør det tilføjes, at det også er ham, der er mester for Finsenmonumentet »Mod Lyset« ved Rigshospitalet og »Danserindebrønden«, der nu står i Helsingør.

Borgtårne og bygninger i højskolestil var højeste mode, da der blev bygget i kvarteret ved Christian d. 9.s Gade i dette århundredes første tiår.

Kolera væltede voldene

A. Hunæus' bekendte billede: På Københavns Vold Aftenen før Store Bededag. Malt 1862 – ni år efter koleraen.

Vilhelm Bergsøes berømte roman »Fra Piazza del Popolo« handler ikke kun om Italien og Rom, men også i høj grad om Danmark og København.

Den udkom i året 1866, og noget af det første, der berettes om i den, er koleraepidemien i 1853, der hærgede den bag voldene indespærrede danske hovedstad. Det var ikke mindst koleraepidemien, der gav stødet til, at byportene blev nedrevet – endda med Kunstakademiets billigelse – i 1856-57 og til, at forbudet imod at bygge på terrænet mellem voldene og Søerne blev ophævet og voldene delvis sløjfet i 1872.

Interessant nok foretager en af bogens hovedpersoner netop en natlig vandring på Østervold i Koleraåret 1853, og Vilhelm Bergsøe har derfor i sin bog, der som nævnt kom allerede i 1866, da portene vel var blevet nedrevet, men voldene endnu ikke sløjfet, givet en skildring af den tids stemning på voldene, hvor nu Østre Anlæg og Botanisk Have ligger mellem Østerport station og Nørreport.

Voldene om København blev heldigvis ikke helt sløjfet i 1872, men blev takket være bl.a. professor Ferdinand Meldahl delvis bevaret, så man nu har det dejligste bælte af parker og søer, de gamle voldgrave, strækkende sig fra øst over Østre Anlæg til Botanisk Have, Ørstedsparken og Tivoli med Tivolisøen. Ser man på et kort over byen, kan man tydeligt fornemme, at disse anlæg er resterne af de volde, der omgav hovedstaden indtil for godt 100 år siden. Ja, længere siden er det ikke!

Også hvor nu Israels Plads og bygningerne om den ligger, og på strækningen fra Jarmers Plads til Tivoli lå

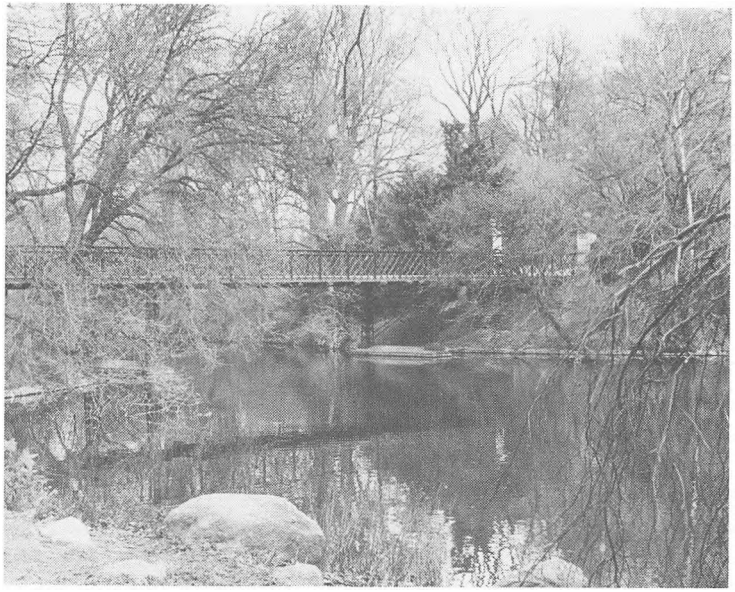

Broen i Ørstedsparken – den gamle bro over Nørreports Gab.

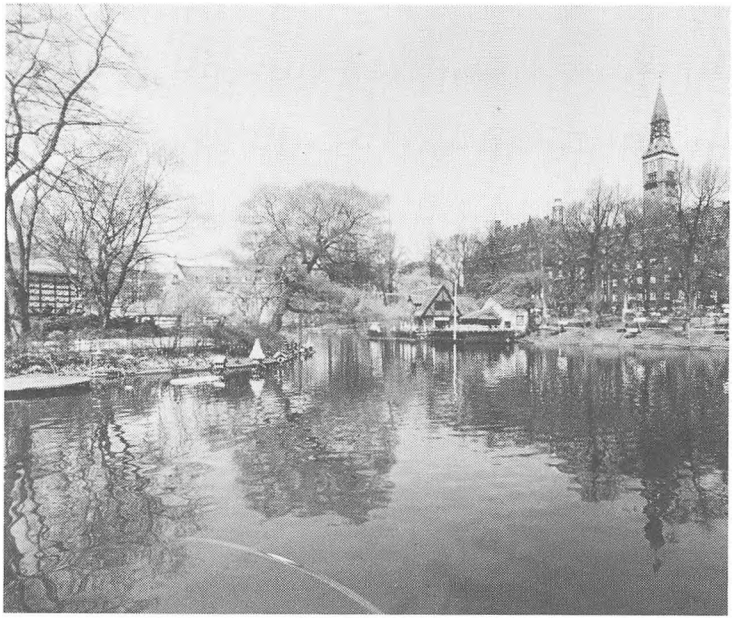

Tivolisøen er den gamle voldgrav – Rådhuset ligger, hvor Vestervold lå.

der volde og voldgrave, det sidste sted i nogle år til efter århundredskiftet bevaret som Aborreparken, hvor bl.a. Studenterforeningen blev bygget, så den kunne spejle sig i den gamle voldgrav.

I Ørstedsparken har vi et særligt minde om tiden, før voldene blev sløjfet, nemlig den bro, der slår sin bue over søen og deler den i to dele.

Her er der tale om genbrug.

Det er nemlig den bro, der i årene 1856-73 førte over det såkaldte Nørreports Gab, nemlig det hul, der var opstået ved nedrivningen af Nørreport i 1856. Broen forbandt i disse år Østervold og Nørrevold, til de blev nedrevet, og så blev broen flyttet til Ørstedsparken.

Det var faktisk meningen, at den svære jernbro skulle gå til ophugning, men man fik altså den geniale idé at flytte den over i Ørstedsparken, hvor den over voldgraven forbinder de bakkede partier, der er rester af de gamle bastioner.

I denne smukke park finder man bl.a. monumenter over fysikeren H.C. Ørsted og hans bror, juristen A.S. Ørsted, og legatet Albertina – et fond som brygger Carl Jacobsen oprettede til minde om Bertel Thorvaldsen – har opstillet mange fine afstøbninger af antikke mesterværker.

»Vandtrappen« fra Israels Plads til Ørstedsparken

Midt i den dejlige række af parker på det gamle voldterræn byggede man efter voldenes sløjfning de store bastante karreer mellem Botanisk Have ved Gothersgade og Frederiksborggade og anlagde samtidig en stor åben plads fra Frederiksborggade til Ørstedsparken.

Her lå gennem mange år Københavns Grønttorv, der dog blev flyttet til Valby i 1958, fordi det efterhånden var blevet umuligt at klare de trafikpropper, som gartnernes tilkørsel og frakørsel med deres torvevogne skabte.

Der er stadig en stor plads, nu kaldet Israels Plads, men betydeligt forandret. Mod Frederiksborggade er to rækker blomster- og frugtvogne placeret som et livligt lokalmarked med stor søgning året rundt, i sommerperioden suppleret af et mangfoldigt »Loppetorv« hver lørdag formiddag.

Midtvejs på pladsen er indrettet sports- og legeplads for kvarterets ungdom, og ved Ørstedsparken blev der i 1976 skabt en elegant overgang fra plads til park. Oppe på pladsen er der rejst et lavt smedejernsgitter om en smuk halvcirkel med skakbrædt-

»Vandtrappen« fra 1976.

fliser, hvorfra man kan nyde udsigten ud over sø- og parkland.

Som det mest spændende ved denne åbning mod det grønne indgår en »vandtrappe«, skabt ved en udnyttelse af højdeforskellen mellem Pladsen og parken. En pumpe henter vand fra parksøen op til et bassin på Israels Plads, og herfra plasker det ned gennem 14 lave bassiner, der hver kun er 10 cm dybe, og ender i søen efter at være løbet det sidste stykke under gangstien i parken. På den måde bliver søens vand til gavn for fisk og fugle iltet ved, at de 3.000 liter vand, der hvert minut passerer gennem systemet, foretager denne luft- og rutschetur.

Børn kan soppe hele vejen ned gennem de lave bassiner, men man kan også gå ad trin ved siden af eller trille en barnevogn ad en særlig barnevognsrampe.

Island havde både konge og præsident

For et par år siden havde vi statsbesøg af verdens første kvindelige præsident, fru Vigdis Finnbogadottir fra Island. Hun valgte Danmark som det første land, hun ville besøge, bl.a fordi Danmark rummer det største samfund af islændinge udenfor Island.

Dette skyldes jo, at vi har været ét land til 1918 og haft fælles konge til 1944, og at Danmark har været det land, alle islændinge i realiteten måtte passere på rejser ud i verden.

Indtil Island fik sit eget universitet, fik landets akademikere deres uddannelse hos os. Præsidenten selv har studeret i København, og det samme var tilfældet for Islands nationalhelt *Jon Sigurdsson,* hvis fødselsdag d. 17. juni fejres som Islands nationaldag.

Jon Sigurdsson, der blev født den dag i 1811, drog i 1833 til København, hvor han studerede klassisk filologi og samlede materiale til de islandske håndskriftsamlinger. Han var fra århundredets midte det islandske folks fører og forkæmper for selvstændigheden, og da Altinget blev genoprettet i 1845, blev han valgt til altingsmand og var til sidst formand for tinget.

Han boede dog hele tiden i København fra 1852 til sin død i 1879 i huset i Øster Voldgade nr.12, der var opført i 1849 på hjørnet af Øster Voldgade og Stokhusgade, lige hvor en spadserebro fører over banegraven til Østre Anlæg.

Nu er det Islands Kulturhus og rummer i stuen foreningslokaler for den islandske koloni og på 1.sal bolig for skiftende islandske videnskabsmænd, der studerer i København.

Den lejlighed på 2.sal, som Jon Sigurdsson og hans hustru levede i, er

Mindepladen på Øster Voldgade 12.

Her på hjørnet af Stokhusgade og Øster Voldgade boede Islands nationalhelt Jon Sigurdsson 1852-79.

nu indrettet som mindestuer om Islands store politiker, der altid blev kaldt »Præsidenten«.

Huset undgik med nød og næppe at blive nedrevet i 1960'erne, da det faktisk var meningen, at bebyggelsen også på denne grund skulle fornyes, men så opstod tanken om at indrette det som kulturhus.

På hjørnet af Stokhusgade og Øster Voldgade ses på det afskårne hjørne to tavler. Her fortælles historien om huset, hvor Jon Sigurdsson og hans hustru samlede islændingene i de 27 år, de boede der, indtil de begge døde i december 1879 og først blev begravet i Garnisons Kirke, men senere blev ført hjem til Island.

Næsten 100 år efter deres død skænkede den islandske købmand Carl Sæmundsen og hans danske hustru i 1966 huset til et fond, som skulle »minde om den fremragende og fremsynede islandske statsmand, men også som en æresbevisning til det danske folk med tak for den forståelse, det viste Jon Sigurdssons kamp og arbejde for Island, og som tak fra giveren for mangeårig tilværelse i Danmark.«

Dengang de drog af sted

Garnisons Kirkegård ved Dag Hammarskjölds Allé på Østerbro er lidt vanskelig at finde, fordi det meste af den skjuler sig bag de store villaer og ambassader ved den brede færdselsåre fra Østerport til Helsingør.

Dens hovedindgang ligger næsten lige ved hjørnet af Kristianiagade.

Spadserer man på denne kirkegård, oplever man dele af Danmarkshistorien. Den var jo oprindelig landhærens kirkegård og administreres som selvejende institution af Garnisons kirkes menighedsråd som en hjælpekirkegård uden for byens gamle volde. Den blev anlagt i 1671, fordi arealet omkring Garnisons Kirke ved Sankt Annæ Plads var blevet for trangt til at rumme det tilstrækkelige antal grave.

Trods navnet er Garnisons Kirkegård dog ikke forbeholdt militærpersoner og deres familie. I skrivelse af 3.11.1804 fra Det danske Cancelli fik Garnisonskirken, der måtte og stadig må afholde alle udgifter uden offentlig støtte, tilladelse til at modtage betaling for jord på dens »Assistancekirkegård« (nu Garnisons), og den bliver i vidt omfang benyttet også af civile familier.

I et jubilæumsskrift fra 1956 om Garnisons Kirke fortælles bl.a., at tidligere tiders fordomme mod begravelser uden for byens volde uden tvivl er forklaringen på, at man først i 1813 kom på den tanke at forskønne kirkegården ved at plante buske og træer. »Store partier af den henlå alligevel længe som et højst utiltalende vildnis, og kirkegårdens nærmeste omgivelser havde i lange tider et udseende, man måtte skamme sig over.«

Det tør siges, at denne karakteristik aldeles ikke er gyldig i dag. Hele kvarteret er ændret, og den mindelund, som Garnisons kirkegård nu er, bliver forbilledligt vedligeholdt.

Blandt de monumenter, man her kan finde, er en høj støtte af poleret granit med en bronchebuste, udført af H.V. Bissen, forestillende generalmajor Olaf Rye, der faldt ved de danske troppers udfald fra Fredericia i 1849 (»Man siger, Rye er skudt«).

Og et sted står et smukt mindesmærke over den store matematiker, general og krigsminister V.H.O. Madsen, i hvis familiegravsted også hans søn, Seruminstitutets direktør, dr. med. Thorvald Madsen, dennes hustru Misse Madsen og deres søn, direktør Torben Madsen hviler.

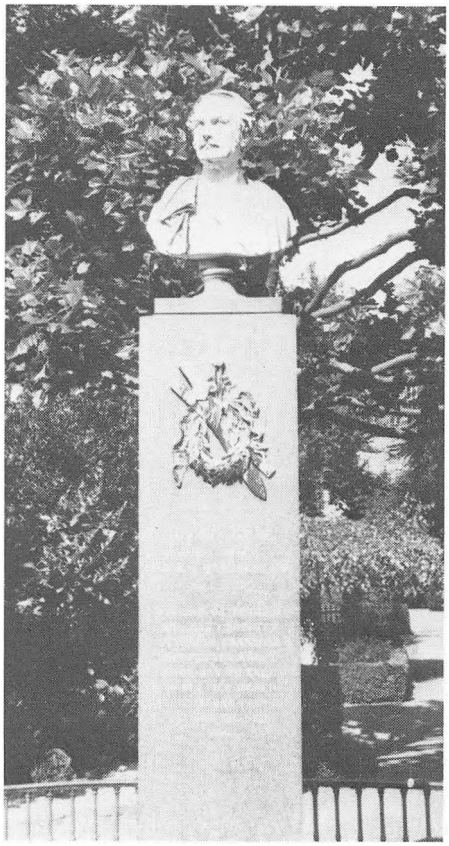

H. V. Bissens gravmæle over generalmajor Olaf Rye, der faldt ved Fredericia 1849.

Blandt civile, der er bisat her, er også nobelpristageren, professor J.A.G. Fibiger, digteren Erik Bøgh og Tivolis stifter Georg Carstensen.

Et af gravminderne kan man umuligt undgå at lægge mærke til. Det er en kraftig, egenartet buste i overstørrelse af gårdmissionær Rasmus Buch Clausen, der med hævet hånd læser op af Bibelen.

Under krigen i 1864 blev mange hårdt sårede soldater sejlet fra de overfyldte lazaretter i Sønderjylland til garnisonssygehuset i København. Mange af dem døde og blev begravet i en fællesgrav på Garnisonskirkegården.

På deres grav står et monument, på hvis fod man kan læse følgende linier af digteren og politikeren Carl Ploug:

Ej Sejr de vandt, ej Bytte tog
men segned under Dannebrog.
Og Ære gror af deres Grav,
som alt for Fædrelandet gav.

Gårdmissionær R. Buch Clausen læser op af biblen.

»Den Krands som Fædrelandet gav«

Holmens Kirkegård er en meget smuk, lys mindelund, der rummer grave og mindesmærker for mange kendte og ukendte danske, som har fundet deres sidste hvilested her.

Det er ikke kun søens folk, der ligger begravet på denne kirkegård, selv om den hedder Holmens Kirkegård og endda engang kaldtes »Skibskirkegaarden«. Mange som aldrig har stået på et skibsdæk er bisat her.

Holmens Kirkegård er den ældste hjælpekirkegård i København. Den blev indviet i året 1666, da menighedsrådet for Holmens Kirke inde over for Børsen ikke mere kunne skaffe plads til menighedens gravsteder. Oprindelig blev de døde begravet under kirkens gulv eller på det lille areal umiddelbart ved kirken og senere også i det store kapel langs kanalen over for Børsen, rejst i 1706-08. Men før dette enestående kapel blev bygget, havde man allerede måttet oprette en hjælpekirkegård.

Den ligger mellem Øster Farimagsgade og Dag Hammarskjölds Allé og blev anlagt uden for byens volde, der i 1666 næsten lige var blevet forlagt fra Absalons gamle voldlinie helt ud til, hvor nu Østerport Station ligger, men

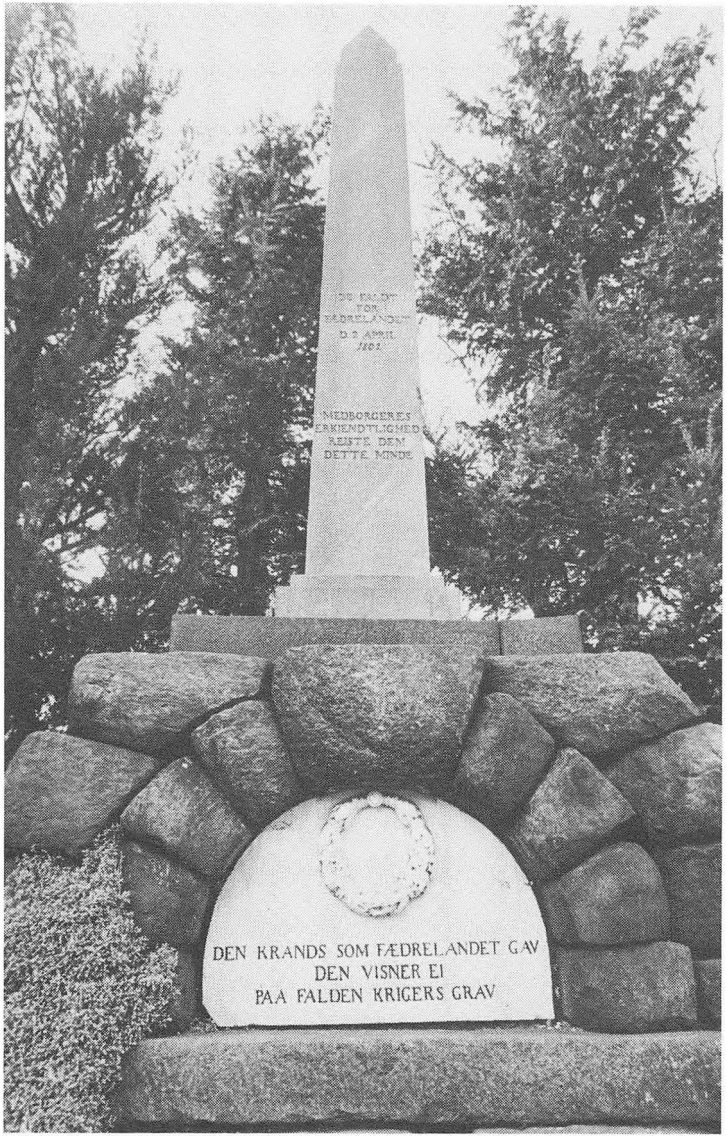

Monumentet for de faldne i slaget på Rheden 1801.

Holmens Kirkegård blev altså lagt endnu længere ude.

Den er en af de smukkeste i byen. Vel nok lidt upåagtet af de mange der haster forbi, kørende eller gående.

Kommer De i nærheden af Holmens Kirkegård, skulle De smutte indenfor og nyde den fred og den skønhed, den rummer. Den har sin egen status som selvejende institution, der endnu i dag administreres af Holmens Kirkes menighedsråd. Den hører ikke under Københavns begravelsesvæsen og er derfor ikke underkastet bestemmelserne om dette.

Går man indenfor vil man bemærke mindesmærker for mange kendte civile, herunder f.eks. godsejer og landbrugsminister Alfred Hage fra Oremandsgård og lige ved siden af ham komponisten Peter Heise. Desuden digteren Christian Winther, komponisten og dirigenten H.C. Lumbye og kirurgen, professor Thorkild Rovsing. Men naturligvis er det i første række de mange berømte navne på danske søfolk, der præger kirkegården.

Nær kapellet, der ligger ved Upsalagade, finder man statsminister, admiral Steen Billes store familiegravsted og lige bag det et stort samlet gravsted for familierne Burmeister og Wain.

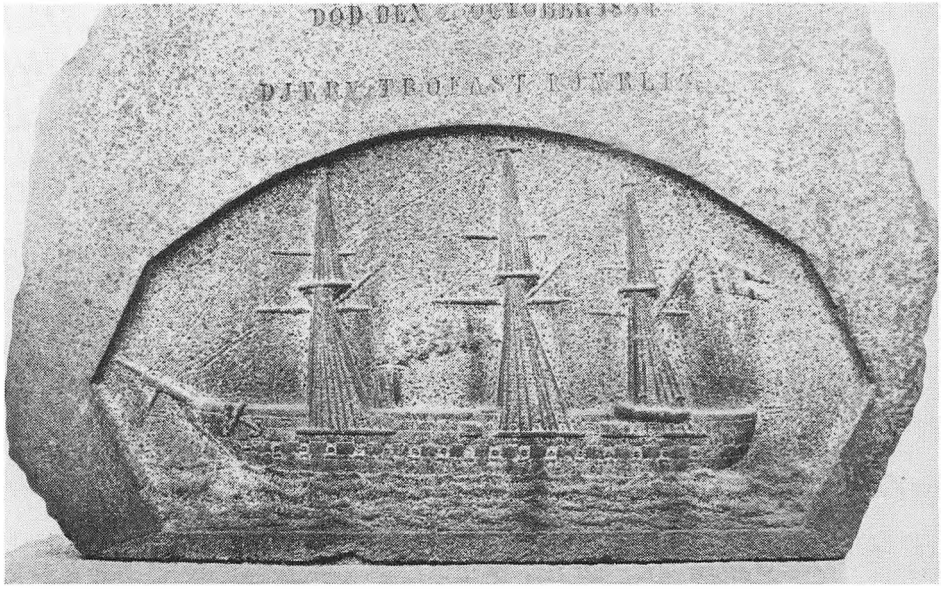

Sømændene på fregatten »Jylland« rejste et minde for deres kaptajn, P. C. Holm, der førte skibet i slaget ved Helgoland 1864.

Ved rækværket mod Upsalagade har fregatten Jyllands mandskab rejst et imponerende granitmindesmærke for deres chef, orlogskaptajn P.C. Holm, der førte fregatten i slaget ved Helgoland i 1864. Fregatten er i relief indhugget i støtten.

Ret centralt på kirkegården står det smukke gravminde over dem, som faldt i slaget på Rheden d. 2. april 1801. Mindesmærket består af en med graner beplantet høj, der er opkastet over den fælles grav. I en halvkreds om højen er lagt lige så mange kampesten, som der faldt officerer i slaget, med disses og skibenes navne, og på højen er rejst en obelisk, udhugget af en enkelt marmorblok. På forsiden står indskrevet: »De faldt for Fædrelandet den 2. April 1801«, og på en marmortavle med en indhugget laurbærkrans står:

Den Krands som Fædrelandet gav,
Den visner ej paa falden Krigers Grav.

»Søerne« og »Kartoffelrækkerne«

Fra Østerbrogade i nordøst til Gammel Kongevej i sydvest ligger »Søerne«. Mange går nok ud fra, at Sortedamssøen, Peblingesøen og Sankt Jørgens Sø altid har ligget her som en række naturlige søer.

Men det er ikke rigtigt. De er kunstige vandbassiner, skabt ved opstemning for at byen kunne blive forsynet med vand fra omegnen.

Oprindelig var her kun en dalsænkning langt uden for biskop Absalons volde. I denne dal strakte sig nogle fugtige enge, gennemstrømmet af en smal å. Borgernes heste og køer græssede i dalen, og vandet fra åen blev ledet ind til byens møller og voldgrave.

I flere århundreder var der på denne måde vand nok.

Men byen voksede og voksede, og der måtte mere vand til. Hvad gjorde man så? Man flyttede kvægets græsgange længere bort og tilførte åen mere vand fra den vandrige Harrestrup Å og fra Lersøen i nord. Det gjorde man ved at bygge en dæmning over Harrestrup Å helt ude, hvor nu Damhuskroen ligger ved Roskilde landevej. Herved dannedes Damhussøen. Det opdæmmede vand fra denne sø løb herfra gennem Grøndalen og videre gennem en anden å, hvor Ågade og Åboulevarden nu ligger.

Omtrent ved den nuværende Gyldenløvesgade med Søpavillonen blev vandet fra denne å opfanget af en dæmning og ledet ind i dalen, og for at undgå, at vandet skulle løbe ud i Øresund i den anden ende, blev der også bygget en dæmning ved den nuværende Østerbrogade.

Den lille uanselige å blev til »Søerne«.

I mange år var deres bredder stærkt tilgroede. Det fortælles, at Kong Christian d. 2.s hollandske rådgiver, mor Sigbrit, engang under en spadseretur derude faldt i vandet, men ikke druknede, fordi hun havde så mange skørter på, at luften mellem dem holdt hende flydende på vandfladen. »Hun må være en heks«, hed det straks.

Kong Christian d. 4. byggede en stor landejendom på det sted, hvor åen løb ud nær den nuværende Søpavillon. »Ladegaarden« hed den og skulle forsyne hoffet med landbrugsvarer. Den blev omgivet med volde og voldgrave og blev på denne måde et led i den ydre forsvarslinie om København sammen med »Ravnsborg« ved Nørrebrogade og »Vartov« ved Trianglen, der begge ligeledes fik volde og voldgrave.

Det hjalp bare ikke, da svenskekongen Carl d. 10. Gustav i 1658-59 angreb København. Alle de tre gårde med deres fæstningsværker blev indtaget og afbrændt.

Derfor befalede kongen, nu Frederik d. 3., at der ikke måtte bygges mellem voldene og Søerne. Fjenden måtte ikke kunne finde dækning her.

Igennem de følgende ca. 200 år mangedobledes indbyggertallet, mens arealet inden for voldene stadig var uændret. For at få boliger nok, måtte man sætte flere etager på husene og bygge tæt i baghaverne. Uhyggeligt overbefolket, som byen blev, betød det, at man mange steder måtte sidde op og sove, fordi der ikke var plads til at ligge ned. Da de hygiejniske forhold i øvrigt var elendige, fordi man ikke kendte til kloakering, var befolkningen et let bytte for pest og kolera.

Efter koleraepidemien i 1853 blev byens porte revet ned, og det blev tilladt at bygge uden for voldene. Lægeforeningen byggede rækkehusboliger nord for Trianglen, og lige på indersi-

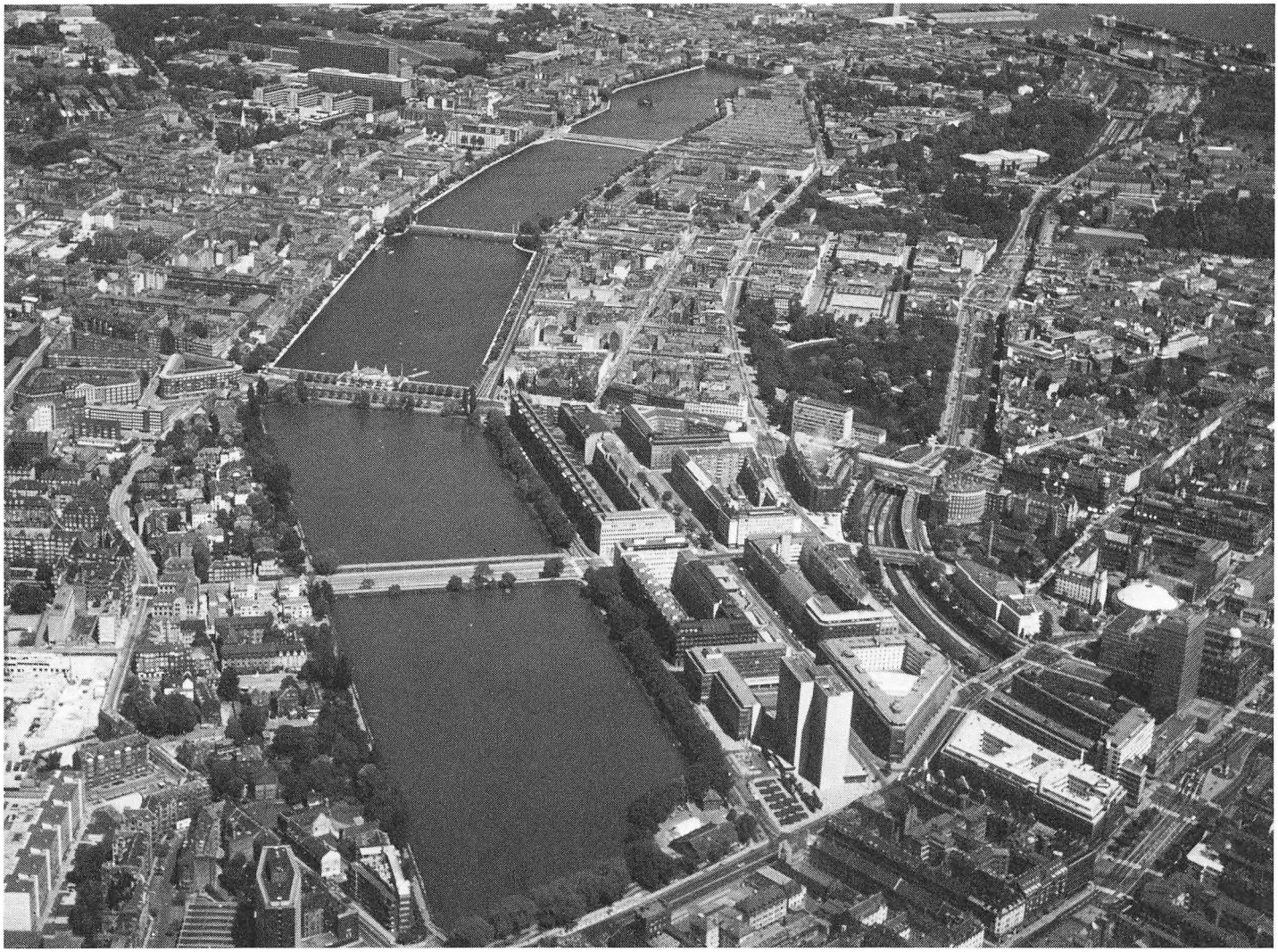

den af Søerne opførte »Arbejdernes Byggeforening« ved Farimagsgade i 1873-89 et helt kvarter af småhuse, finansieret ved et medlemskontingent på 1 mark (33 øre) om ugen. Husene fordeltes ved lodtrækning mellem medlemmerne. Kvarteret kaldes »Kartoffelrækkerne«, dels fordi de lave huse med haver ligger i snorlige rækker, og dels fordi de er opført, hvor der indtil da i stor stil dyrkedes kartofler.

Som ved Seinen

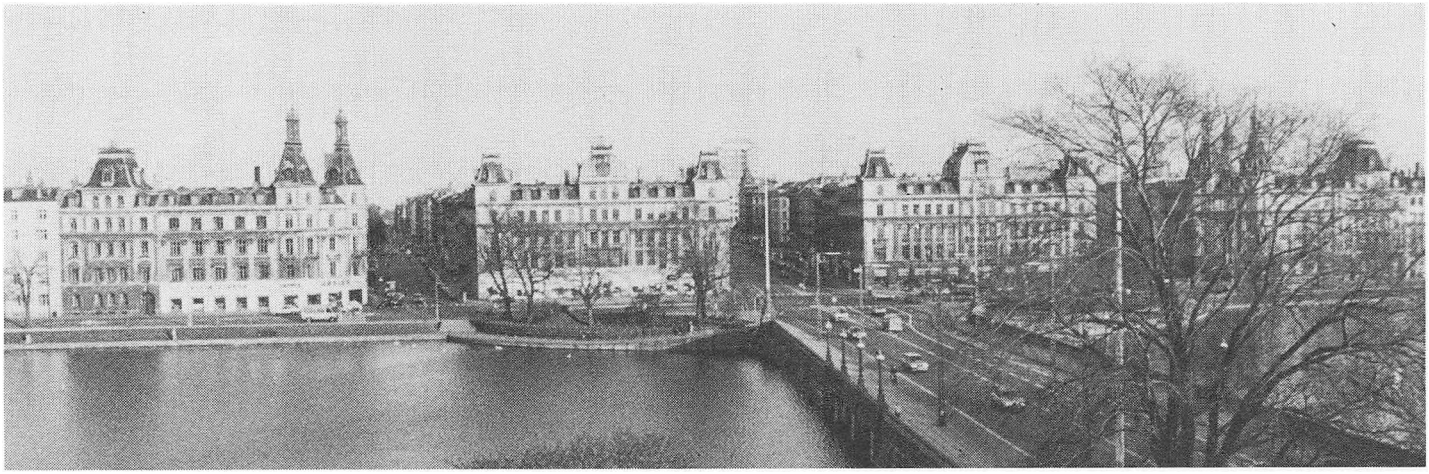

Den pompøse franske portal til staden, set fra »Søernes« nordside. Pragtfacaderne i pariserstil er i professor Meldahls ånd.

Står man på Peblingedosseringen og ser over søen med Dronning Louises bro i forgrunden og Søtorvet på den anden side, kunne man tro, at man befandt sig i Paris. Sammenspillet mellem søen, broen og de store, flotte huse omkring Søtorvet med tårne, spir og kupler, kalder tanken om Frankrigs hovedstad frem.

Det er dog ikke så mærkeligt. For pragtfacaderne på dette sted er netop opført i fransk renæssancestil som led i de kraftige bestræbelser, den tids førende arkitekt, professor Ferdinand Meldahl udfoldede i slutningen af forrige århundrede for at gøre København til Nordens Paris.

Ferdinand Meldahl var den toneangivende på Kunstakademiet og i Borgerrepræsentationen, som han var medlem af. Han var vidt berejst og stærkt optaget af at gøre København til en virkelig storstad i stil med de store byer ude på kontinentet.

Det var dog ikke Meldahl selv, der i 1873-74 tegnede og opførte husene ved Søtorvet, men arkitekterne Vilh. Petersen og Ferdinand Jensen, men Meldahl var den ledende i det byggeselskab, der var grundlagt af C.F. Tietgen, og som opførte de palæagtige bygninger, og Meldahl havde personlig givet hovedudkastet til udformningen af det kvarter, der blev rejst på dette sted, hvor der var blevet plads til en ny bydel, efter at Københavns gamle byporte var blevet nedrevet i 1856-57 og voldene delvis sløjfet i 1872.

Siden Karl d. 10. Gustafs belejring af København i 1658, da de fjendtlige tropper nåede så langt ind mod byens volde, at stadens kvinder og mænd kunne hælde kogende tjære ned i hovederne på de fremstormende svenskere, havde der været strenge forbud imod at bygge uden for voldene. Kommende fjender måtte ikke kunne søge dækning der.

Selv om disse restriktioner efterhånden var blevet lempet noget, måtte der dog stadig på strækningen mellem Søerne og voldene helt op til over midten af 1800-tallet kun bygges ganske lave huse, der kunne rives hurtigt ned i krigstilfælde.

Efter at koleraepidemien i 1853 havde hærget den overbefolkede by, blev portene imidlertid nedrevet, og 20 år senere var der efter voldenes delvise sløjfning fri bane for byggeri også mellem voldene og Søerne. Det er altså kun godt 100 år siden, Københavns udvidedes ved voldenes fald, og der var stor strid om, hvad og hvor meget der måtte bygges, men det er bl.a. professor Meldahls fortjeneste, at store dele af voldterrænet fik lov til at blive liggende som offentligt parkareal, og at der omkring Søtorvet blev bygget en statelig indgang til byen fra nord med en pompøs holdning og en karakteristisk tidskolorit.

Den lille kirke på det yderste hjørne

Omkring Grevinde Danners stiftelse på hjørnet af Gyldenløvesgade og Nansensgade har der stået megen blæst, fordi den blev besat af nogle kvindebevægelser.

I virkeligheden hedder den tunge, røde bygning Frederik d. 7.s Stiftelse.

Særlig køn kan man ikke sige, den er. Ej heller særlig original. I den forbindelse er det interessant, at den nylig afdøde kunsthistoriker Knud Millech og arkitekt Kay Fisker i deres meget anerkendte bog: »Danske Arkitekturstrømninger 1850-1950« vel bringer et lille billede af bygningen, men kun med følgende ganske kortfattede tekst: »J.Th. Zeltner: Frederik d. 7.s stiftelse ved Gyldenløvesgade, 1873-75. Vistnok påvirket af Blindeinstitutet.« Ellers ikke et ord.

Og det er jo egentlig ikke mærkeligt. For man tør nok antyde, at bygningen i høj grad er en efterligning af professor Ferdinand Meldahls 15 år tidligere opførte Blindeinstitut i Kristianiagade, der er betydeligt bedre placeret i forhold til sine omgivelser og ganske anderledes elegant repræsenterer den midt i århundredet anvendte stil med de røde mursten og rundbuede, venetianske gavle.

Værre er det, at stiftelsens byggeningsklods blev lagt lige ved siden af en lille beskeden kirke, der allerede var opført før stiftelsen, nemlig i 1870. De to bygninger klæder ikke hinanden.

Kirken er bygget af den katolsk-apostoliske trosretning og er opført i gule og røde mursten med skifertag og et meget lille tårn. Stiftelsens store røde masse trykker kirken så meget, at den virker uanselig, men den kan dog rumme ca. 400 kirkegængere. Den er bygget af en sekt, irvingianerne, der blev startet i 1831 i England af prædikanten Edward Irving, der bebudede Christi snarlige genkomst og

Den sobre kirke...

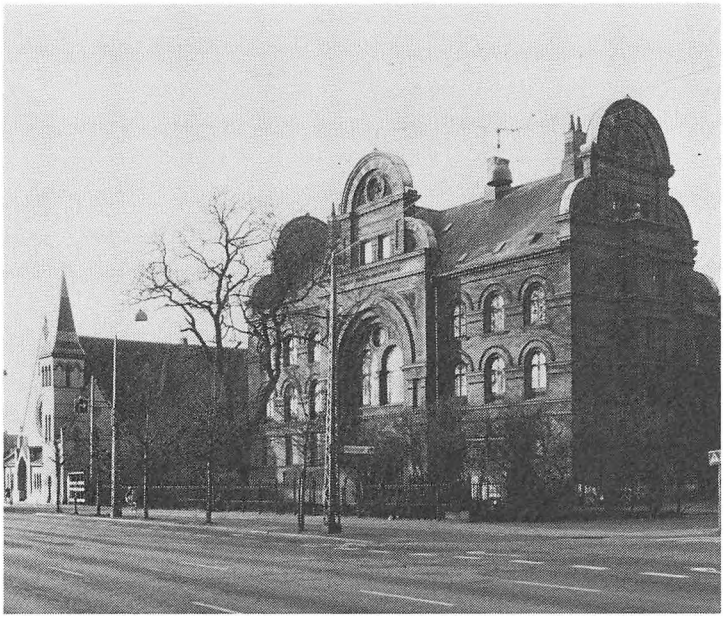

...knust af den svulmende stiftelse.

oprettelsen af et tusind års rige. I 1854 fik sekten sin menighed i København og byggede den lille kirkebygning som den første bygning på hele strækningen langs Søerne. Lederen var Adolph Fleischer, der var sektens biskop og blev kaldt for dens »engel«.

De to bygninger, den plumpe stiftelse og den lille kirke, fik nogle år senere naboskab ved Peblingesøen af en tredje bygning, der var langt mere pyntelig og bestemt til et helt andet formål, nemlig Søpavillonen.

Den blev opført af arkitekten Vilhelm Dahlerup til brug for Københavns Skøjteløberforening, der om vinteren benyttede den sydlige del af Peblingesøen og havde brug for en bygning med omklædningsrum, konditori og restaurant.

Søpavillonen, der vist af alle opfattes som et uundværligt led i søbilledet, er udformet i træ, skinnende hvid og i orientalsk stil. Dens arkitekt er den samme, som har bygget Det kgl. Teater, Glyptotekets hovedbygning og Pantomimeteatret i Tivoli.

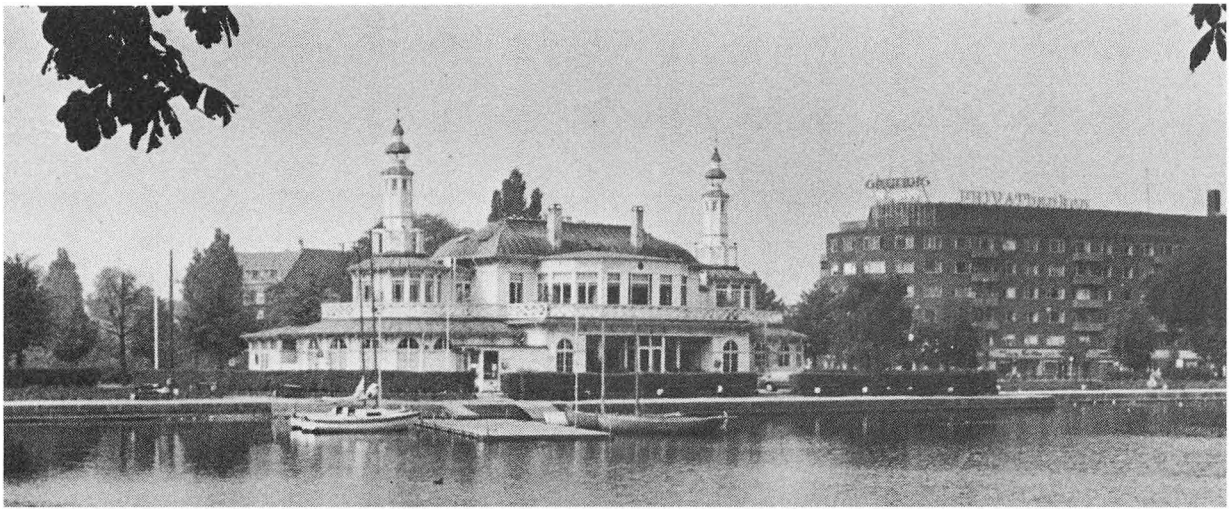

Dahlerups Søpavillon med Ladegårdshjørnet bagved.

Københavns fattiggård lå på Frederiksberg

»Han er lige til Ladegaarden,« sagde man i mange år om en, der var gået fallit.

Hvorfor?

Fordi »Ladegaarden« var Københavns fattiggård. Den lå, hvor nu det store bygningskompleks omkring Herman Triers Plads ligger, hvor Åboulevarden og Rosenørns Allé mødes og fortsætter samlet ind mod indre by over dæmningen med Søpavillonen.

»Ladegaarden« var oprindelig en landbrugsejendom, som Christian d. 4. i 1621 lagde på dette sted lige uden for Søerne, for at hoffet på Københavns Slot kunne blive forsynet med landbrugsprodukter. Da gården lå langt uden for byens daværende volde, måtte dens bygninger beskyttes med egne bastioner og voldgrave og var på den måde tillige et led i Københavns ydre befæstning.

Senere blev den først hospital og til sidst fattighus. Deraf udtrykket »Lige til Ladegaarden!«

Omkring århundredskiftet kunne man se fattiglemmerne marchere af sted i kolonner med fejekoste over skulderen. Det var deres betaling for kost og logi, at de skulle være med til at holde byens gader rene.

Ladegaardens tid som fattighus holdt op i året 1908, da denne del af socialforsorgen blev flyttet til Sundholm på Amager.

Selve gården blev dog først nedrevet i 1930. Et par år efter opførte arkitekterne Kay Fisker og C.F. Møller en seks-etages boligkarré i tre længer af røde mursten i udkanten af den gamle ladegårds område. Imellem dem ligger Herman Triers Plads, navngivet efter borgerrepræsentationens formand i årene op til 1917.

Københavns gamle »Ladegaard« en aprildag 1908.

I den ene ende af pladsen er mod Julius Thomsens Gade rejst en buste af Herman Trier, der ser over mod Teknisk skole, der ligger ved siden af Radiohuset i Rosenørns Allé.

Der er det pikante ved sagen, at dette byggeri først kunne iværksættes, da et mageskifte mellem Københavns og Frederiksberg kommuner var sket. København fik indlemmet Ladegaardens grund mod til gengæld at give Frederiksberg et område ved Bispeengen.

Ser man på et kort over hovedstaden, bemærker man, at grænsen mellem de to kommuner netop slår et knæk på dette sted, hvor det ville have været lettere med en lineal at slå fast, at grænsen stadig skulle følge Åboulevarden hele vejen frem til Søerne.

Københavns fattiggård lå med andre ord indtil 1908 i »oasen« Frederiksberg, der lå og stadig ligger midt i Københavns kommune, men fik sit eget kommunestyre fra 1857 og blev købstad i 1899.

Fattiglemmerne fra Ladegaarden drager forbi Søpavillonen med deres koste ind til København for at feje byens gader. Det var fattigvæsenets opgave at holde byen ren.

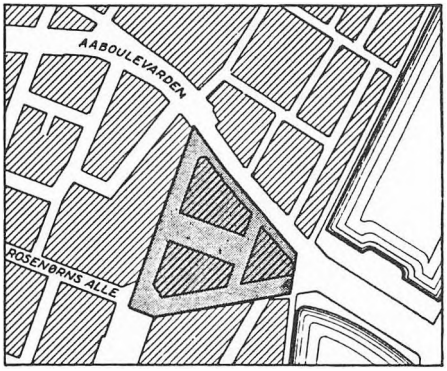

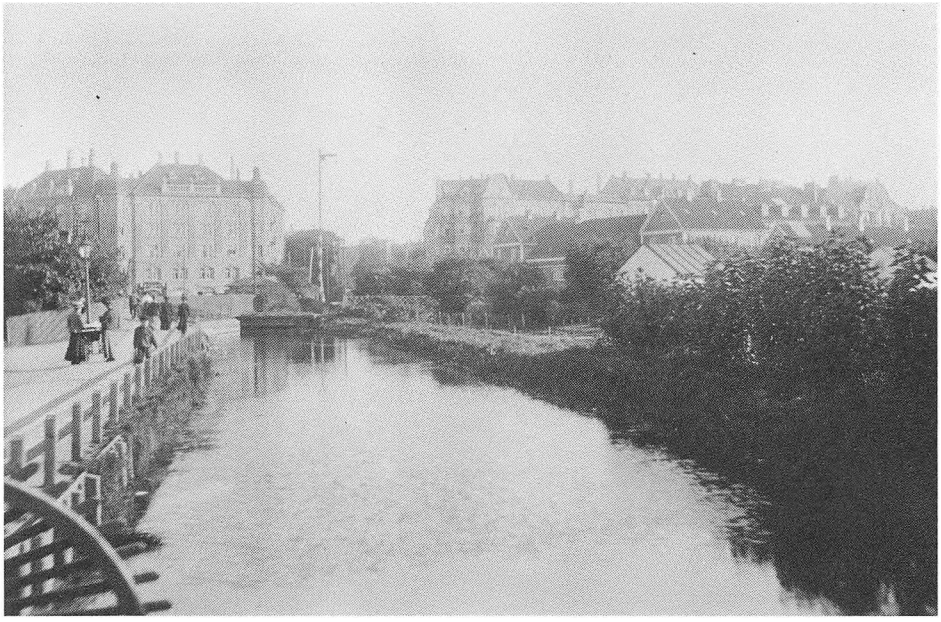

Ladegaardens grund, som København byttede sig til. Til højre den gamle Ladegaardså ved århundredskiftet.

Ved den usynlige ås bredder

Åboulevarden er på mange måder en interessant gade.

Først dens navn.

Det kommer af, at den ligger, hvor Ladegaardsåen igennem flere århundreder førte vand ind til København. Den løb ud i Peblingesøen, men siden 1897 er den blevet overdækket etapevis, og mange tror, den er helt forsvundet.

Det passer dog ikke. Åen ligger stadig under Ågade og Åboulevarden, nu indesluttet i vandrør, der fører vand ind til opfriskning af Søerne. Disses afløb går videre gennem de gamle voldgrave i Ørstedsparken, Botanisk Have og Østre Anlæg via Kastelsgraven ud i Øresund.

Og mange af husene ved boulevarden er værd at lægge mærke til.

Midt i husrækken i den første karré efter Søerne ligger i nr.8 lidt indeklemt en lille kirke, Bethlehemskirken. Den er opført i 1935-37 af arkitekten Kaare Klint, der også har fuldført sin faders, arkitekten Jensen Klints berømte storværk Grundtvigskirken. Når man er kommet ind i Bethlehemskirken, ser man hurtigt ligheden. Der er høje, nøgne vægge og buer i de tre hvælvinger af gule teglsten i hovedskib og sideskibe. Eneste udsmykning er den medaljon, der sidder på korset over alteret. Den forestiller – naturligvis – Jomfru Marie med det nyfødte Jesusbarn i stalden i Bethlehem, omgivet af hyrder og deres dyr, og midt over korset stjernen over Bethlehem.

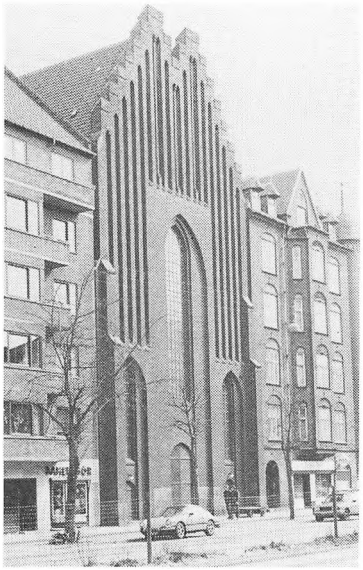

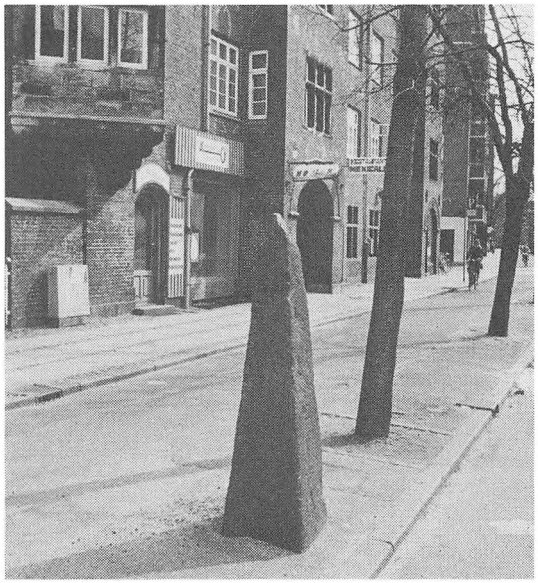

Man fristes til at kalde denne kirke for Grundtvigskirkens lillebror.

Springer vi forbi Tømrergade, vil vi i nr. 12-18 finde de såkaldte Åhuse, bygget lige før sidste århundredskifte af arkitekt Ulrik Plesner. Han skabte her en elegant løsning ved at bygge en række etagehuse, tilpasset til det vanskelige areal og med kraftigt udformede og smukt behandlede facader. De blev forbillede for den følgende tids etagebyggeri og omtales i alle arkitekturbøger som et banebrydende værk. Nr.12-14 kunne i dag godt trænge til at blive bedre behandlet.

Ud for nr.16 står en spids sten, der markerer en gruelig begivenhed, der skete i 1812. En karet, der var på vej fra et bryllup, styrtede i åen på dette sted, og 4 af 6 passagerer druknede, dog ikke et brudepar, som rygtet fortalte. Stenen er først sat op mange år senere, da den blev fisket op af åen, samtidig med, at denne skulle overdækkes.

Åboulevarden. Øverst Åhusene af Ulrik Plesner. Nederst t.v. Kaare Klints Bethlehemskirke – og til højre: Stenen, der minder om drukneulykken 1812.

Christen Købke: Udsigt fra Dosseringen ved Sortedamssøen mod Nørrebro. 1838.

»Paa Dammen fjerne Vogter gaar«

Mange af Københavns gadenavne har forbindelse med historiske begivenheder. De fleste københavnere kender godt nok navnene, men ikke baggrunden for dem.

Hvorfor hedder f.eks. Blegdamsvej netop Blegdamsvej?

Fordi de vaskeriejere, der levede af at hente københavnernes tøj i deres vogne og vaske og tørre det uden for byen, i 1672 blev beordret til at flytte ud på ydersiden af Sortedamssøen.

De havde indtil da vasket mellem søerne og Københavns fæstningsvolde, men efter svenskekrigen 1658-60 var man bange for, at en fjende skulle kunne søge ly bag huse på byens forterræn.

Altså måtte vaskerierne ud på den anden side af Sortedamssøen i behørig skydeafstand fra byen. De fik anvist hver en grund, der var bestemt til anbringelse af vasketøjet til blegning af solen og hærdning i nattekulden.

Vaskerifolkene blev kaldt blegmændene, og da de lagde deres vasketøj på damme (dæmninger) ved søen, fik vejen øst for dem simpelt hen navnet Blegdamsvej.

Nogle mener, at vor berømte sal-

medigter B.S. Ingemann herude på Blegdammen fik inspiration til sin kendte aftensang »Fred hviler over Land og By, ej Verden Larmer mer ...«, hvor vi også finder ordene: »Paa Dammen fjerne Vogter gaar ...«

Omkring midten af forrige århundrede fik blegmændene selskab. Der kom fart i bebyggelsen mellem søen og Blegdamsvej. Bagermester P.B. Køb ke havde f.eks. i 1834 købt en af blegdammene, og her voksede hans søn, Christen Købke op og blev en af Danmarks berømteste malere. Han malede mange skønne naturbilleder netop fra Søerne og deres bredder. Fra dem stammer meget af den romantik, Søerne altid har været omgivet af.

Stikordsregister

Amaliegade 21, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 52, 58
Amaliehaven 26, 38, 39, 41
Amalienborg 19, 23, 40
Blegdamsvej 83, 84
Botanisk Have 81
Bredgade 22, 24, 29, 32, 33, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 57
Christian den 9.s Gade 63, 64
Dag Hammarskjölds Allé 70, 72
Dronning Louises Bro 76
Dronningens Tværgade 44, 46, 62
Esplanaden 31, 36, 57, 58, 59
Fredericiagade 11, 13, 31, 48, 50
Frederiksborggade 67
Frederiksgade 26, 46, 50, 54
Frederikskirken 46, 47, 48
Frihavnen 15, 16
Garnisons Kirkegård 70
Gefionspringvandet 16
Gothersgade 9, 11, 13, 60, 61, 63, 64, 67
Grønnegården 53
Grønningen 55
Gyldenløvesgade 74, 77
Herman Triers Plads 79
Holmens Kirkegård 72, 73
Israels Plads 65, 67
Jarmers Plads 66
Julius Thomsens Gade 80
Kartoffelrækkerne 74
Kastellet 13, 14
Klerkegade 12
Kolonnaden 21
Kongens Have 19, 25, 60, 61
Kongens Nytorv 13, 36
Kristianiagade 70, 77
Kronprinsessegade 12, 13, 25, 60, 61, 63
Krusemyntegade 12
Kultorvet 53, 54
Kvæsthusbroen 42
Kvæsthusgade 42
Langelinie 15
Marmorkirken, se Frederikskirken
Møntergade 63, 64
Nansensgade 77
Norgesporten 14
Nyboder 9, 11, 19
Nyhavn 42
Nørre Voldgade 13, 14, 66
Olfert Fischers Gade 13
Palægade 44
Peblinge Dossering 76
Peblingesøen 74, 78, 81
Rosenborg 9, 19
Rigensgade 9, 13
Rosenørns Allé 79, 80
Ryesgade 84
Sankt Annæ Plads 22, 24, 25, 38, 41, 42, 70
Sankt Jørgens Sø 74
Sankt Pauls Gade 11
Sjællandsporten 14
Sortedamssøen 74, 83
Stokhusgade 68, 69
Store Kongensgade 44
Søpavillonen 78, 79, 80
Søtorvet 76, 77
Tivoli 66
Toldbodgade 30
Upsalagade 73
Ørstedsparken 66, 67, 81
Østerbrogade 74
Øster Farimagsgade 72, 75
Øster Voldgade 9, 10, 12, 14, 65, 68, 69
Østre Anlæg 68, 81
Åboulevarden 79, 80, 81
Ågade 81

I BYEN *med Alfred Wassard*

Bogen er bind 5 i serien *»Ved Sund og Bælt«*.

Mellem Søerne og Amaliehaven ligger den del af København, som kaldes Frederiksstaden, Ny-København og Voldkvartererne.

Her har vi bl.a. Amalienborg, Marmorkirken, Kastellet, Nyboder, Priserhusene ved Søtorvet og mange andre interessante områder med bygninger, man ofte passerer, men måske uden at lægge rigtigt mærke til dem.

I denne bog fortæller en af Københavns tidligere byplanborgmestre om spændende enkeltheder i byen med mange illustrationer.

Bogen er velegnet som guide for enhver, der gerne vil vide mere om det, man kommer forbi.

Tidligere udkom:

Erik Wassard: Vestvolden. Fra Fæstning til Naturpark

E. Lauman Jørgensen: Vestskoven. Et Landskab under Forvandling

Alfred Wassard: Københavns ældste Kærne

E. Laumann Jørgensen: Harreskovene, Ryget og Nørreskoven